

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ, ІННОВАЦІЙНОГО
РОЗВИТКУ ТА МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ОБЛКОВО-ФІНАНСОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ І СУСПІЛЬНИХ НАУК

ПОЛІТОЛОГІЯ:

плани семінарських занять, ключові поняття, питання для контролю і
самоконтролю, творчі завдання, вправи, тести
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ОПП «Агроінженерія» спеціальності 208 «Агроінженерія»
денної форми здобуття вищої освіти

МИКОЛАЇВ

2023

УДК 32.001

П49

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету протокол № 6 від «18» грудня 2023 р.

Укладачі:

- А. І. Зінченко – канд. економ. наук, доцент кафедри економічної теорії і суспільних наук Миколаївського національного аграрного університету
- Д.О. Конопляник – асистент кафедри економічної теорії і суспільних наук Миколаївського національного аграрного університету

Рецензенти:

- Н.В. Потривасва – д-р екон. наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування Миколаївського національного аграрного університету
- О. М. Усикова – д-р екон. наук, доцент, директор навчально-наукового інституту економіки та управління Миколаївського національного аграрного університету

© Миколаївський національний аграрний університет, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
СТРУКТУРНО-МОДУЛЬНА СХЕМА ДИСЦИПЛІНИ «ПОЛІТОЛОГІЯ».....	6
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. ПОЛІТОЛОГІЯ ЯК НАУКА	7
Тема 1. Політологія як наука і навчальна дисципліна	7
Тема 2. Становлення та розвиток світової політичної думки.....	11
Тема 3. Розвиток політичної думки в Україні	16
Тема 4. Політика і влада. Механізми реалізації.....	22
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА	27
Тема 5. Політичні системи.....	27
Тема 6. Політичні режими	30
Тема 7. Держава як суб'єкт політики. Правова держава.....	33
Тема 8. Політичні партії і громадсько-політичні об'єднання.....	38
Тема 9. Правова держава і громадянське суспільство.	41
Тема 10. Політична модернізація.	44
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС І ЙОГО РЕГУЛЯТОРИ.	48
Тема 11. Політичний процес та політична культура.	48
Тема 12. Вибори і виборчий процес.	52
Тема 13. Політичні еліти та політичне лідерство.	57
Тема 14. Політичні конфлікти і політичні кризи.....	60
Тема 15. Міжнародні відносини. Геополітика.....	65
Термінологічний словник	68
Словник персоналій	90
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	101

ПЕРЕДМОВА

Особливе місце політології в системі гуманітарних наук полягає в тому, що ця дисципліна допомагає формувати громадянську культуру та мислення, здатність правильно оцінювати й сприймати соціально-політичні процеси, що відбуваються у сучасному українському суспільстві, сприяють формуванню знань про соціальну та політичну дійсність, пояснюють логіку процесів суспільно-політичного розвитку, розробляють методологію та методику соціальних та політичних досліджень. Вивчення даного курсу сприяє підвищенню рівня фундаментальної гуманітарної освіти, формуванню базису стійкого наукового, осмисленого, раціонального світогляду, формуванню культури мислення, системи необхідних в процесі соціалізації знань про динаміку сучасних суспільно - політичних процесів і явищ, місце і роль соціально-політичних інститутів, логіку соціально-політичного розвитку.

Основними принципами викладання та вивчення курсу політології є системність, єдність логічного та історичного, національного й загальнолюдського, суспільного та особистісного, теорії й практики, навчання і виховання.

Головне завдання даної дисципліни - опрацювання і викладення загальнотеоретичного і практичного матеріалу так, щоб відповідно до завдань підготовки спеціалістів будь-якого профілю надати їм необхідний рівень наукових знань для ефективного функціонування в соціумі.

Завдання вивчення дисципліни «Політологія»:

- опанування належного обсягу інформації про політологію як науку, її основні структурні елементи, методи та форми аналізу суспільства, його специфічні особливості; про головне соціальне призначення та функції політології;

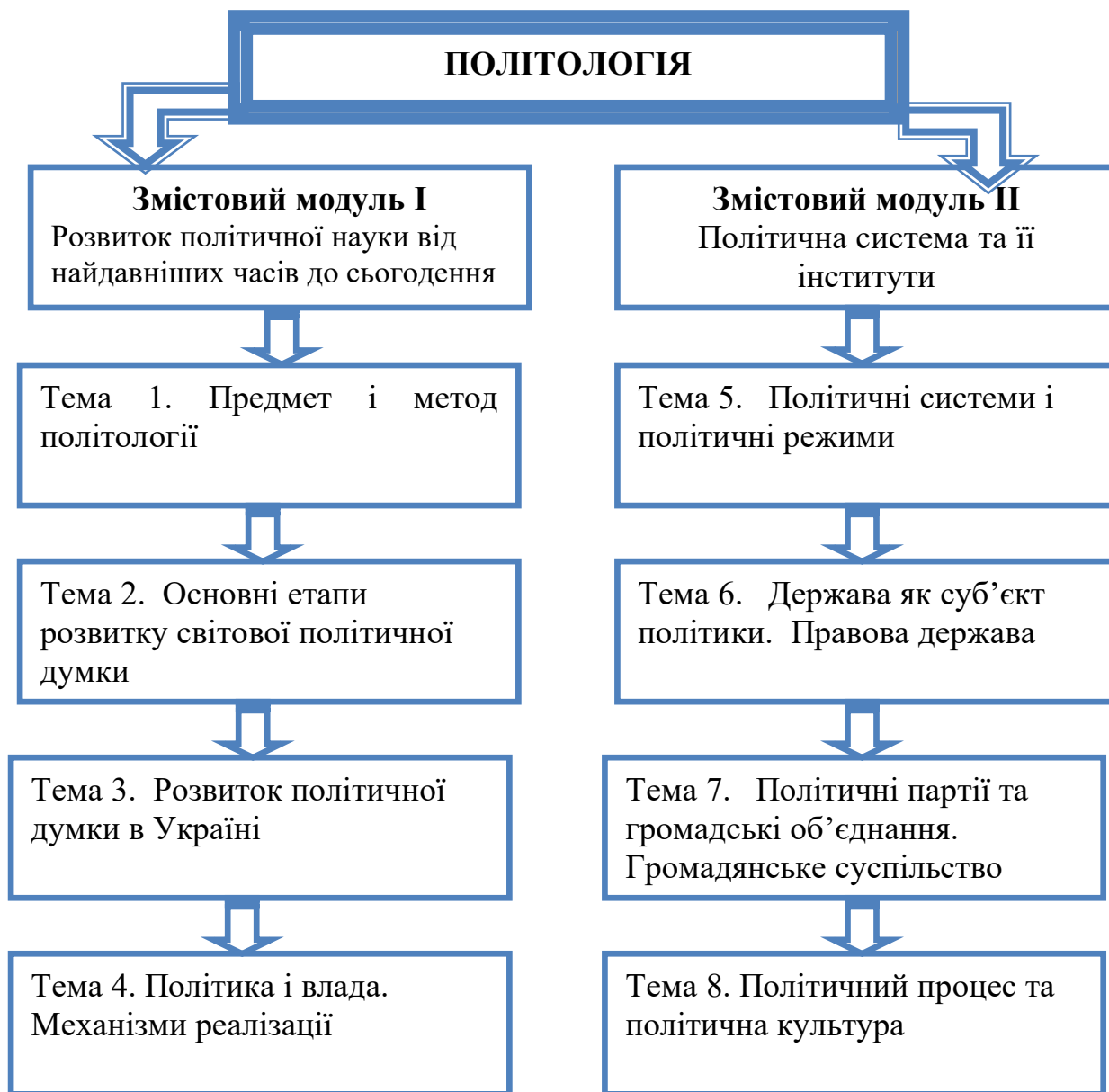
- засвоєння наукових знань про ґрунтовні механізми й принципи взаємодії основних складових суспільства як соціальної системи, місце і роль особистості в життєдіяльності суспільства, про способи взаємодії індивідів;

- ознайомлення з найважливішими у сучасній політології спеціальними та

галузевими теоріями, що надають конкретну, вірогідну, адекватну інформацію про певні соціально-політичні процеси що виявляють специфіку досліджень суспільства.

Теоретичний та практичний досвід опанування матеріалу допоможе у формуванні критичного та аналітичного мислення, сприятиме засвоєнню базових знань у сфері політології. Сприятиме усвідомленню важливості реалізації активної громадянської позиції, яка може проявлятися через виборче право. Суспільна політична грамотність та політична культура громадян є необхідною передумою формування громадянського суспільства, оскільки оберігає його від авторитаризму і тиранії, і дозволяє реалізувати усі прояви відкритого демократичного устрою, зберігаючи його ключові ознаки, серед яких право на життя, свобода слова, волевиявлення, соціальна мобільність тощо. Сучасність підтверджує те, що політичні знання та культура необхідні кожній людині, незалежно від її статусу чи професії оскільки, в сучасному суспільстві неможливо уникнути взаємодії з державою та суспільством. Без володіння політологічними знаннями індивід ризикує залишитись необізнаним, перетворитися на несвідомий об'єкт маніпуляцій.

СТРУКТУРНО-МОДУЛЬНА СХЕМА ДИСЦИПЛІНИ «ПОЛІТОЛОГІЯ»

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. ПОЛІТОЛОГІЯ ЯК НАУКА

Тема 1. Політологія як наука і навчальна дисципліна

План семінарського заняття

1. Зародження політології, її складові.
2. Об'єкт, предмет, методи політології.
3. Категорії політології та її функції.

Мета семінарського заняття – дослідити етапи виникнення політології як окремої наукової дисципліни, взаємозв'язок політичної науки з іншими науками про суспільство. Вивчити специфіку предмету та методів політичної науки, категоріальний апарат політології, основні національні школи і проблемні підходи сучасної західної політології, завдання політології як навчальної дисципліни у політичному розвитку сучасної України.

Ключові поняття: політика, політологія, конституювання, інтереси, групи інтересів, класократія, об'єкт політології, предмет політології, методи політології, категорії.

Питання для контролю і самоконтролю:

1. В чому полягає актуальність політології як науки?
2. Які якості майбутнього фахівця формуються під час вивчення політології в університеті?
3. Що є предметом і об'єктом політології?
4. Які методи властиві політології як науці?
5. З якими науками і у який спосіб взаємодіє політологія?
6. Чому політологію вважають комплексною наукою?

Творчі завдання (теми рефератів)

1. Роль, зміст та особливості політики в сучасних умовах.
2. Значення політології як науки, її місце серед суспільних наук.

Навчальні завдання

Завдання 1.1

Відповідно до наведеної характеристики визначте функції політології (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 Характеристика етапів соціалізації

Функції політології	Характеристика
	стосується тенденцій політичного розвитку та розроблення варіантів розвитку політичних процесів, з огляду на чинники міжнародні, економічні, ідеологічні, культурно-ментальні тощо, що має допомагати убезпечити суспільство від негативних наслідків і неефективних дій
	пов'язана з розвитком політичної культури громадян, з формуванням в них здатності адекватно представляти свої права та можливості свідомої участі в політичному житті
	покликана вказувати ефективні способи перетворення на краще політичної та інших сфер суспільства на основі врахування та узгодження інтересів суб'єктів політики
	пов'язана з пізнанням політичної реальності, формуванням знань про природу влади, держави та інших політичних явищ і процесів, що допомагає виробленню оптимального політичного курсу, формулюванню обґрунтованих цілей та засобів його реалізації

Завдання 1.2

Надайте відповіді «так» або «ні» на поставлені питання, заповнивши таблицю 1.2.

Таблиця 1.2 Контрольні запитання

Питання	Так	Ні
Під методом розуміється сукупність логічних операцій, що		

дозволяють розкривати зміст предмета дослідження?		
Соціологічний метод передбачає вироблення ідеального політичного порядку і необхідність підведення під нього реально існуючих відносин?		
Інтегративний характер політології виявляється у прагненні поєднати у цілісній картині всі знання, отримані різними науками, про політичну реальність, політичне життя, діяльність владних інститутів держави ?		
Чи полягає своєрідність політології в тому, що всі соціальні явища та політичні процеси вона розглядає крізь призму відносин політичної влади.		
Чи вивчає політична психологія типи і форми організації влади, звертається до аналізу суб'єктів політики, до форм участі їх у політичному процесі, аналізує природу і роль партій		
У коло змістових проблем політологія включає політичні партії, групи та асоціації, участь громадян в адміністрації та управлінні, громадську думку ?		

Тести

1. Термін «політологія» утворено з двох грецьких слів «politikē» і «logos», що в перекладі означає:

- а) «політична галузь»;
- б) «політична історія»;
- в) «наука про політику»;
- г) «вчення про політику».

2. Що є предметом політології?

- а) реальні політичні процеси;
- б) вивчення природи і сутності політичної влади, зміст і механізми здійснення;
- в) методи політичних досліджень;

г) функції політології.

3. Політологія – це:

а) це галузь знань про політику, закони функціонування і розвитку політичного життя держави і суспільства, що відбивають процес включення соціальних груп, особистостей у діяльність з вираження політичних інтересів і політичної влади;

б) це наука яка вивчає політичну історію різних країн світу;

в) впорядкована сукупність політичних інститутів, політичних відносин, ідей, норм і традицій, спрямованих на здійснення політичної влади, керування та регулювання суспільно - політичних процесів;

г) це наука яка забезпечує політичну стабільність, вироблення політичного курсу, що відповідає потребам максимально широких верств населення або потребам підтримки політичного панування класу власника.

4. Соціологічний метод політології акцентує увагу на:

а) політичних явищах і процесах в часі і просторі, аналізує політичні зміни в контексті зв'язку минулого, сьогодення і майбутнього;

б) вивченні взаємодії політичних інститутів: права, держави, політичних партій і рухів, аналізує формальні правила прийняття політичних рішень;

в) виробленні ідеального політичного порядку і необхідність підведення під нього реально існуючих відносин;

г) залежності політики від соціальних факторів: економіки, ідеології, культури, соціальної структури, на взаємодії соціальних груп, кожна з яких переслідує свої власні інтереси.

5. Категорії політології можна умовно поділити на дві групи:

а) загальнонаукові суспільствознавчі та спеціальні політологічні;

б) історичні та сучасні;

в) суспільні та політичні;

г) ідеологічно історичні та наукові.

6. Хто з цих мислителів виділив та обґрунтував політичну науку як відносно самостійну галузь суспільного знання?

- а) Б.Спіноза;
- б) Н.Макіавеллі;
- в) Ж.–Ж.Руссо;
- г) Т.Гоббс.

7. Яка із функцій політології пов'язана з розвитком політичної культури громадян, з формуванням в них здатності адекватно представляти свої права та можливості свідомої участі в політичному житті

- а) теоретико-пізнавальна;
- б) прогностична;
- в) соціалізаційна;
- г) прикладна.

8. У якому році за ініціативою ЮНЕСКО було організовано Міжнародну асоціацію політичних наук?

- а) 1948;   б) 1857;   в) 1876;   г) 1985.

9. У якому навчальному закладі у 1857 р. створено кафедру «Історії та політичної науки» та розпочалось викладання політології, як академічної дисципліни?

- а) Колумбійський університет;
- б) Берлінський університет;
- в) Гарвардський університет;
- г) Колумбійський коледж.

10. Який метод політології приділяє велику увагу вивченню ірраціональних чинників політичної діяльності?

- а) соціологічний;
- б) системний;
- в) психоаналітичний;
- г) прикладний.

Тема 2. Становлення та розвиток світової політичної думки

План семінарського заняття

1. Античний період світової політичної думки.
2. Політична думка Середньовіччя та Відродження.
3. Політичні вчення періоду буржуазних революцій та Просвітництва.
4. Західна політична думка кінця XIX – XX ст.

Мета семінарського заняття – вивчення суспільно-політичного уявлення античного періоду, політичної думки періоду Середньовіччя та Відродження, періоду буржуазних революцій та Просвітництва. Сучасна політична думка. Особливостей становлення і розвитку західної політичної думки кінця XIX – XX ст.

Ключові поняття: генеза, теологія, влада, держава, республіка, монархія, олігархія, право, демократія, аристократія, тиранія, конфуціанство, даосизм, політія, макіавеллізм, поділ влади, народний суверенітет, марксизм.

Питання для контролю і самоконтролю :

1. Що було центральною проблемою у роздумах Платона про державу?
2. Що нового в учення про державу і владу вніс Аристотель?
3. В чому полягає сутність концепції Августина, яка була розроблена ним у трактаті «Про град Божий»?
4. Хто з мислителів уперше запровадив поняття «stato» і для чого?
5. Яким чином характеризував сутність «природного права» і «суспільного договору» Гуго Гроцій?
6. Що нового у теорію «суспільного договору» внесли Томас Гоббс і Джон Локк?
7. Хто з мислителів уперше запропонував поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову і з якою метою це було зроблено?
8. Яким чином збагачували ідеї лібералізму Бенджамін Констан, Алексіс де Токвіль, Дж.Ст. Мілль?

Творчі завдання (теми рефератів)

1. Політичні погляди мислителів Стародавньої Греції.
2. Політична доктрина Н.Макиавеллі.

Навчальні завдання

Завдання 2.1

Порівняйте погляди Платона, Арістотеля, на роль і місце держави та приватної власності в суспільному розвитку. Зазначте своє ставлення до цього питання у табл. 2.1.

Таблиця 2.1 Погляди Платона та Арістотеля

Погляди Платона	Погляди Арістотеля
Висновок:	

Завдання 2.2

Зробіть порівняльний аналіз поглядів Конфуція, Н. Макіавеллі та на співвідношення моралі й політики. Зазначте, як висновок Ваше власне розуміння цієї проблеми у табл. 2.2.

Таблиця 2.2 Роль і місце держави та приватної власності в суспільному розвитку

Погляди Конфуція	Погляди Н. Макіавеллі
Висновок:	

Завдання 2.3

Зробіть хронологічну таблицю розвитку політичних знань та політичної думки у табл. 2.3.

Таблиця 2.3 Історія розвитку політичних знань та політичної думки

Основні етапи	Особливості та характерні риси	Найвідоміші представники

Тести:

1. Термін «політологія» утворено з двох грецьких слів «politikē» і «logos», що в перекладі означає:

- а) «політична галузь»;
- б) «політична історія»;
- в) «наука про політику»;
- г) «вчення про політику».

2. Що є предметом політології?

- а) реальні політичні процеси;
- б) вивчення природи і сутності політичної влади, зміст і механізми здійснення;
- в) методи політичних досліджень;
- г) функції політології.

3. Політологія – це:

а) це галузь знань про політику, закони функціонування і розвитку політичного життя держави і суспільства, що відбивають процес включення соціальних груп, особистостей у діяльність з вираження політичних інтересів і політичної влади;

б) це наука яка вивчає політичну історію різних країн світу;

в) це впорядкована сукупність політичних інститутів, політичних відносин, ідей, норм і традицій, спрямованих на здійснення політичної влади, керування та регулювання суспільно - політичних процесів;

г) це наука яка забезпечує політичну стабільність, вироблення політичного курсу, що відповідає потребам максимально широких верств населення або потребам підтримки політичного панування класу власника.

4. Соціологічний метод політології акцентує увагу на:

а) політичних явищах і процесах в часі і просторі, аналізує політичні зміни в контексті зв'язку минулого, сьогодення і майбутнього;

б) вивченні взаємодії політичних інститутів: права, держави, політичних партій і рухів, аналізує формальні правила прийняття політичних рішень;

в) виробленні ідеального політичного порядку і необхідність підведення під нього реально існуючих відносин;

г) залежності політики від соціальних факторів: економіки, ідеології,

культури, соціальної структури, на взаємодії соціальних груп, кожна з яких переслідує свої власні інтереси.

5. Категорії політології можна умовно поділити на дві групи:

- а) загальнонаукові суспільствознавчі та спеціальні політологічні;
- б) історичні та сучасні;
- в) суспільні та політичні;
- г) ідеологічно історичні та наукові.

6. Хто з цих мислителів виділив та обґрунтував політичну науку як відносно самостійну галузь суспільного знання?

- а) Б.Спіноза;
- б) Н.Макіавеллі;
- в) Ж.–Ж.Руссо;
- г) Т.Гоббс.

7. Яка із функцій політології пов'язана з розвитком політичної культури громадян, з формуванням в них здатності адекватно представляти свої права та можливості свідомої участі в політичному житті?

- а) теоретико-пізнавальна;
- б) прогностична;
- в) соціалізаційна;
- г) прикладна.

8. У якому році за ініціативою ЮНЕСКО було організовано Міжнародну асоціацію політичних наук?

- а) 1948;
- б) 1857;
- в) 1876;
- г) 1985.

9. У якому навчальному закладі у 1857 р. створено кафедру «Історії та політичної науки» та розпочалось викладання політології, як академічної дисципліни?

- а) Колумбійський університет;

- б) Берлінський університет;
- в) Гарвардський університет;
- г) Колумбійський коледж.

10. Який метод політології приділяє велику увагу вивченню ірраціональних чинників політичної діяльності?

- а) соціологічний;
- б) системний;
- в) психоаналітичний;
- г) прикладний.

Тема 3. Розвиток політичної думки в Україні

План семінарського заняття

1. Українська політична думка в X-XVIII ст.
2. Українська політична думка XIX ст.
3. Українська політична думка першої половини XX ст.

Мета семінарського заняття – вивчити етапи зародження суспільно-політичних концепцій в контексті входження Русі у духовний світ візантійського християнства: «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона, «Руська правда» Ярослава Мудрого, «Повчання дітям» Володимира Мономаха, «Повість минулих літ» літописця Нестора. Дослідити розвиток думки у працях С. Оріховського, І. Вишенського, П. Могили, С. Яворського, Ф. Прокоповича, гетьманів Б.Хмельницького, І. Виговського, І.Мазепу, П.Орлика (XVI-XVIII ст.). Основоположення та традиції Кирило-Мефодіївського братства у поглядах М. Костомарова, М. Драгоманова, М. Грушевського. Конституювання ідеї незалежності й відродження української нації та української державності (М. Міхновський, Д. Донцов, В. Вінниченко, В. Липинський).

Ключові поняття : абсолютизм, автономія, анексія, догма, екстремізм, інкорпорація, класократія, комунізм, консерватизм, лібералізм, націоналізм, націологія, нація, неоконсерватизм, перманентність, романтизм, фанатизм.

Питання для контролю і самоконтролю:

1. Що було у центрі уваги української політичної думки за часів Київської Русі (X-XVIII ст.)?
2. Які зміни в політичних ідеях України відбулися у XVI-XVIII ст.?
3. З якою подією пов'язана активізація суспільно-політичної думки наприкінці 40-х років XIX ст.?
4. На яких засадах побудований політичний світогляд Михайла Грушевського?
5. Які категорії посідали головне місце в суспільно-політичних поглядах Михайла Грушевського?
6. Хто наприкінці XIX ст. і яким чином обґрунтував право українського народу на самовизначення?
7. Хто є автор концепції інтегрального націоналізму?
8. Який мислитель вважається засновником ідей консерватизму в українській політичній думці які головні положення вони включають?

Творчі завдання

Завдання 3.1

Підготувати повідомлення про одного з видатних діячів, пояснити політичну позицію, погляди, політичну думку періоду:

- X-XVIII ст. : (митрополит Іларіон, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, літописець Нестор, Іван Вішенський, Петро Могила, Йосиф Кононович-Горбацький, Стефан Яворський, Феофан Прокопович, Богдан Хмельницький, Іван Вигівський, Іван Мазепа, Юрій Немирич);
- XIX ст. (М. Костомаров, М. Гулак, В. Білозерський, М. Куліш, Т.Шевченко, В. Антонович, М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський);
- першої половини XX ст. (М. Міхновський, Д. Донцов, Є.Коновалець, А. Мельник, С. Бандера, С. Дністрянський, В. Липинського).

Завдання 3.2

Опрацюйте фрагмент Володимира Винниченка¹ «Заповіт борцям за визволення» 1949 р. та проведіть аналогію із сучасністю.

Яка є найперша, найсутніша потреба українського національного колективу?

Та сама, що у всякої індивідуальної істоти на землі: зберегти своє життя, забезпечити його розвиток, передати спадщину в наступні покоління. Які є найкращі засоби для цього? Поки що людство розбите на окремі національні колективи, які переважно зветься державами, то очевидно, що найкращим засобом збереження його життя й розвитку кожної нації – є державність, себто комплекс тих інститутів економіки, політики, культури, які діють на території, населеній національним колективом, які зв'язують його в компактну цілість, які забезпечують його розвиток у сучасному і майбутньому. Нація без державності є покалічений людський колективний організм. Через це так жагуче всі так звані «недержавні нації» прагнуть своєї держави, через це так самовіддано окремі члени її віддають усі сили свої на здобуття, її й тому з такою ненавистю ставляться до тих, які стоять на заваді цьому, себто, як і тримають їхній колектив у покаліченому стані.

Що таке державність? Це – устрій всього матеріального і психічного буття цілого народу, його національності, економіки, політики, культури, це – величезний складний процес. Українська держава, українська державність на Україні є. Її створив народ, вся українська нація в процесі великого перевороту життя в "тюрмі народів" – Росії. Без цієї творчості ніякі 365 вожді, проводі, міністри не могли б і одного камінчика в будівлі української державности покласти. А так само через це і зруйнувати цю будівлю не так легко.

А наскільки вона міцна, показує той факт, що найбільші вороги її руські імперіалісти в усіх виглядах (чи то так званої демократії, чи так званого комунізму) не мають сили (а тому й сміливості) розвалити її. "Чому в так званому «Союзі Советських Республік» нема якоїсь Рязанської, чи Тамбовської

---

¹ Винниченко, В. Відродження нації. Заповіт борця за визволення / В. Винниченко; [передм.: Я. М. Орос] - К. : Книга роду, 2008. – 797 с. – (Мемуари).

Республіки, а є Українська? Тому, що створення Тамбовської чи Рязанської Держави викликало б тільки здивування, нерозуміння, сміх, обурення. А існування Української держави визнається за нормальне, природне явище, яке має під собою всі необхідні для того передумови і підстави.

Та більше: настільки Українська Держава є безперечний факт, що руський советський імперіалізм не тільки мусів зберегти майже всі атрибути державности, створеної українським народом (органи державної економіки, адміністрації, суду, освіти й т.д.), але й уважає за можливе ввести Україну в Організацію Об'єднаних Націй (ООН) як самостійну державу з правом окремого від усього Советського Союзу голосу (весь час Україна і Советський Союз виступають відокремлено).

Мені можуть сказати: це один із комуфляжів Москви, це – звичайна її комедія, це – тактичний маневр для здобуття зайвого голосу в ООН. Так, – це не є вияв великодушності, ідейності, щирості, об'єктивності Москви. Але чому вона не може здобути в Організації Об'єднаних Націй десятки зайвих голосів проведенням у неї тих самих Рязанських та Тамбовських областей, названих нею Державами? Тому, очевидно, що такий маневр викликав би в ООН такий самий сміх і обурення. А введення України такої реакції не викликало, воно сприйняте Об'єднаними Націями з визнанням цілковитого права України навіть на самостійне, поза всім Союзом існування.

Українська держава була і є. Її, повторюю, створив народ, нація, а не купка бідних емігрантів, народ її захищав, захищає і буде захищати всіма силами своїми, фізичними й духовними. Не емігрантські «вожді» та «міністри», а Грушевські, Скрипники, Єфремови, Хвильові, навіть Любченки і всі свідомі підсоветські українці тисячами віддавали свою свободу, здоров'я і життя за неї, тисячами віддають і тепер, як у рядах партійних робітників, так і в рядах найактивнішої частини українського населення, яка зветься Українською Повстанською Армією.

Та, форма української державности за цього відтинку нашої історії не є задовільна для нас. Так, – вона не самостійна, не незалежна, вона опанована

Росією, вона поневолена, покалічена, грабована, змучена. Але суть її Держави є, вона живе, вона береже в собі сили, які не дозволяють ворогам знищити її, які невиразно тримають у собі ідею самостійності, які в слушний час вибухнуть, щоб здійснити її, – вони, а не хто інший, не якісь сили зовні.

ДВІ ОРІЄНТАЦІЇ. Оце треба знати всім борцям за визволення України. Та не тільки борцям, а й простим, щирим членам української нації, які насамперед їй хочуть добра. Їм треба перестати входити із твердженнями про «прапор української державности» та про «Державні Центри» за межами України, перестати зневажати український народ і його тамошні бойові сили «орієнтацією на зовнішні сили», які немовби дадуть Україні визволення. Без орієнтації на свій народ, без його участі в боротьбі, без його всебічного зацікавлення і ентузіазму зовнішні сили нас роздеруть і задушать ще на сотні років.

Тести:

1. Під чиїм впливом формувався початковий етап політичної думки в Україні?

- а) політичної думки Візантії;
- б) політичної думки Російської імперії;
- в) політичної думки Золотої Орди;
- г) політичної думки Великого князівства Литовського та Польщі.

2. Яка ідея розвитку державно-політичної думки у Київській Русі покладена в основу «Слово о полку Ігоревім»?

- а) руйнація державності та територіальне розчленування країни;
- б) критика тогочасного суспільного ладу та шляхти;
- в) осмислення проблем міжнародних союзів і міждержавних об'єднань з суб'єктами тогочасної міжнародної політики;
- г) необхідності політичного об'єднання руських земель і припинення міжусобної боротьби перед небезпекою іноземного поневолення.

3. Розв'язання яких проблем було запропоновано на державному рівні Богданом Хмельницьким у «Березневих статтях» 1654 р.?

а) поділу влади, створення незалежного військового суду для вирішення конфліктів між загальною Радою та гетьманом;

б) створення федералістського об'єднання у складі Польщі, Великого князівства Литовського і України;

в) встановлення міждержавного союзу з Московією;

г) уникнення зловживань владою та її чесний і справедливий характер.

4. Яке майбутнє української держави вбачав засновник Києво-Могилянської академії Петро Могила?

а) з сильним православний володарем, вірним вірі в Бога;

б) з абсолютною владою королів та царів;

в) з абсолютною владою Папи Римського;

г) під владою Османської імперії.

5. Хто уперше в умовах російської держави розробив концепцію освіченого абсолютизму, базуючись на теорії природного права й суспільного договору?

а) Богдан Хмельницький;

б) Петро Могила;

в) Стефан Яворський;

г) Феофан Прокопович.

6. Кого прийнято вважати першим українським політологом?

а) Тараса Шевченка;

б) Миколу Костомарова;

в) Івана Франка;

г) Михайла Грушевського.

7. Кому належить суспільно-політичних погляди, в яких головне місце посідають три категорії : «народ», «державна», «герой в історії»?

а) Тарасу Шевченку;

б) Миколі Костомарову;

в) Івану Франку;

г) Михайлу Грушевському.

8. Хто відкрито заявив про колоніальний статус України у складі Російської

імперії та право українського народу на самовизначення?

- а) Микола Міхновський;
- б) Михайло Грушевський;
- в) Михайло Драгоманов;
- г) Микола Костомаров.

9. Який з діячів увійшов в історію української політичної думки як автор ідеології «інтегрального» націоналізму?

- а) Дмитро Донцов;
- б) В'ячеслав Липинський;
- в) Стефан Яворський;
- г) Василь Білозерський.

10. Хто заснував консервативну школу української політології ?

- а) Дмитро Донцов;
- б) Стефан Яворський;
- в) В'ячеслав Липинський;
- г) Василь Білозерський.

Тема 4. Політика і влада. Механізми реалізації

План семінарського заняття

1. Політика як соціальне явище.
2. Сутність влади, її джерела та ресурси.
3. Ознаки та функції політичної влади.
4. Принципи організації і функціонування влади

Мета семінарського заняття – виявити сутність та специфіку політичної влади. Вивчити характеристику суб'єкту та об'єкту владних відносин, проблему легітимності політичної влади, легальність, форми здійснення політичної влади, діяльність та функції політичних інститутів. Визначити позитивні та негативні властивості бюрократичної системи, об'єктивні умови її функціонування, тенденції теократії.

Ключові поняття: політична влада, особливості політичної влади, класифікація влади, риси влади, функції політичної влади, принцип суверенітету, принцип легітимності, джерела влади, ресурси влади

Питання для контролю і самоконтролю:

1. Надайте визначення політики.
2. Чому поняття політики акцидентно вміщує уявлення про владу ?
3. Які концепції політики вам відомі ?Що і спільне і відмінне в них ?
4. Охарактеризуйте ресурси влади.
5. Назвіть і коротко охарактеризуйте основні риси політичної, державної влади в умовах тоталітаризму.
6. Назвіть і коротко охарактеризуйте основні риси політичної, державної влади в умовах демократії.
7. У чому полягає проблема легітимності влади?
8. Яким чином політична влада здатна здійснювати реалізацію своєї волі?

Творчі завдання (теми рефератів)

1. Наукові і побутові (масові) уявлення про політику.
2. Політична наука в сучасній Україні: основні завдання, шляхи розвитку і перспективи.

Навчальні завдання

Завдання 4.1

Скориставшись словниками, посібниками, підручниками та іншими науковими публікаціями наведіть визначення поняття «політика». Порівняйте їх, проаналізуйте й виділіть стрижневі поняття, через які воно розглядається.

Для оформлення джерела скористайтесь «Правилами оформлення списку використаних джерел при написанні наукових робіт» [1, 2].

Таблиця 4.1 Генезис сутності та змісту поняття «політика»

№	Визначення	Джерело
---	------------	---------

1.	Політика –	Іваницька О. П., Гринюк Р. Ф. / Сучасний підручник з правової політології. <i>Політичне життя</i> (2021): 141-142.
2.		
3.		
4.		
5.		

Завдання 4.2

Відповідно до теорії Макса Вебера, який аналізує мотиви підкорення владі, виділив три основні типи легітимності розкрийте основу легітимності влади кожного типу.

Свою відповідь занесіть до таблиці 4.2.

Таблиця 4.2 Типи легітимності влади

Тип легітимності	Основа легітимності влади
Харизматичний	
Раціонально-легальний	
Традиційний	

Тести

1. Влада здібних, найгідніших - це:

а) меритократія; б) бюрократія; в) охлократія; г) демократія.

2. Який підхід інтерпретує владу як досягнення певних цілей і одержання результатів?

а) структуралістський;

б) біхевіористський;

- в) телеологічний;
- г) інструменталістський.

3. Зв'язки, взаємодії, відносини між структурними елементами влади, її інститутами, цінностями, нормами, соціальний та політичний контроль входять в систему влади як:

- а) суб'єкт влади;
- б) механізм влади;
- в) об'єкт влади;
- г) повноваження влади.

4. Плутократія – це влада...

- а) фахівців; б) влада багатих; в) майновитих; г) чиновників.

5. Правління невеликої групи людей – це...

- а) поліархія; б) олігархія; в) анархія; г) монархія.

6. Якої функції влади не існує?

- а) законодавча;
- б) виконавча;
- в) культурна;
- г) судова.

7. Легітимність політичної влади це ...

- а) юридична законність влади;
- б) підтримка влади населенням, переконаність у необхідності підкорення;
- в) верховенство та повнота влади держави на всій її території;
- г) здатність впливати на поведінку окремих людей, соціальних груп, організацій або суспільства в цілому, з метою досягнення певних цілей.

8. Харизматичний тип влади, це коли ....

- а) влада ґрунтується на традиціях і звичаях, які існують у суспільстві
- б) влада базується на вірі народу у свого лідера, вождя
- в) влада опирається на правові норми
- г) влада характеризується високою компетентністю і активністю

9. Яким ресурсом влади є знання, інформація та засоби їх отримання?

- а) економічним;
- б) соціальним;
- в) інформаційним;
- г) демографічним.

10. Якою соціальною загрозою Т. Гоббс пояснював необхідність виникнення влади?

- а) війна всіх проти всіх;
- б) вселенський хаос;
- в) расова дискримінація;
- г) масовий психоз.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА

Тема 5. Політичні системи.

План семінарського заняття

1. Сутність, структура та функції політичної системи.
2. Типи політичних систем.

Мета семінарського заняття – вивчити сутність, структуру і функції політичної системи, типологію політичних систем, особливості функціонування західного та східного типі політичного процесу, види політичних процесів. Розглянути людину як первинний суб'єкт політики.

Ключові поняття: Політична система, політична система суспільства, типи політичних систем, компоненти політичної системи.

Питання для контролю і самоконтролю:

1. Що нового для розуміння сфери політики дало застосування системного підходу?
2. Що таке політична система і яка її структура?
3. Які функції виконує політична система?
4. Які типи політичних систем ви знаєте і яким чином ви можете охарактеризувати політичну систему сучасного українського суспільства?

Творчі завдання (теми рефератів)

1. Політична система сучасної України.
2. Опираючись на теорію взаємодії політичної системи із соціальним середовищем американського політолога Д. Істона, охарактеризуйте взаємини політичної системи з вітчизняною економічною системою.

Навчальні завдання

Завдання 5.1

Розкрийте характерні ознаки відповідно до типів політичних систем, відповідь наведіть у таблиці 5.1.

Таблиця 5.1 Типологія політичних систем

Тип партійної системи	Ознака
Однопартійна	
Гегемоністська	
Домінування	
Двопартійна	
Обмеженого плюралізму	
Поміркованого плюралізму	
Атомізована	

Тести

1. Що таке політична система суспільства?

а) здатність і можливість здійснювати певний вплив на політичну діяльність і політичну поведінку людей та їх об'єднання за допомогою будь-яких засобів – волі, авторитету, права, насильства тощо;

б) організація політичної влади, яка поширюється на всю територію країни і її населення і володіє для цього спеціальним апаратом управління, видає обов'язкові для всіх постанови і володіє самостійністю при вирішенні внутрішніх і зовнішніх справ;

в) залучення громадян до політичної діяльності. За допомогою політичного рекрутування заповнюються осередки в політичній системі, в його основі лежить та або інша форма відбору;

г) цілісна, впорядкована сукупність політичних інститутів, політичних відносин, ідей, норм і традицій, спрямованих на здійснення політичної влади, керування та регулювання суспільно - політичних процесів.

2. Яким американським вченим був введений у політологію термін «політична система» в 50-60-і роки ХХ ст.:

- а) Т. Парсонс;
- б) Д. Істоном;
- в) Г. Алмонд;
- г) К. Дойч.

3. Які з перерахованих підсистем є складовою частиною політичної системи суспільства?

- а) інституціональна;
- б) нормативна;
- в) соціальна;
- г) комунікативна.

4. Яка функція політичної системи пов'язана з тлумаченням законів, припиненням дій, які порушують норми, врегулюванням конфліктів, накладенням санкцій за порушення норм?

- а) цілепокладання;
- б) мобілізаційна;
- в) розподільча;
- г) політичного реагування.

5. Яке з перерахованих положень відповідає функції «агрегація інтересів»?

а) залучення громадян до політичної діяльності. За допомогою політичного рекрутування заповнюються осередки в політичній системі, в його основі лежить та або інша форма відбору;

б) узагальнення і узгодження претензій і вимог, перетворення їх на деяку політичну позицію, додання їй вигляду політичної платформи, політичної заяви, програми;

в) встановлення загальних цілей розвитку інших сфер суспільного життя: економічної, соціальної, духовної тощо;

г) забезпечення максимального використання ресурсів суспільства відповідно до цілей і потреб суспільного розвитку.

6. За характером взаємодій політичної системи із зовнішнім середовищем політичні системи поділяються на:

- а) історичні та сучасні;
- б) внутрішні та зовнішні;
- в) головні та другорядні;
- г) закриті і відкриті.

7. Хто формує політичну систему країни?

- а) народ;
- б) політичні партії;
- в) суб'єкти політичної влади за підтримки народу;
- г) політична система формується спонтанно.

8. Яка із функцій політичної системи забезпечує максимальне використання ресурсів суспільства відповідно до цілей і потреб суспільного розвитку є базовою?

- а) агрегація інтересів;
- б) мобілізаційна;
- в) цілепокладання;
- г) політичного реагування.

9. В чому сенс функції політичного реагування?

- а) тлумачення законів, припинення дій, які порушують норми, врегулювання конфліктів, накладення санкцій за порушення норм;
- б) розподіл ресурсів, благ, цінностей, статусів, послуг у суспільстві;
- в) залучення громадян до політичної діяльності;
- г) узагальнення і узгодження претензій і вимог, перетворення їх на деяку політичну позицію, додання їй вигляду політичної платформи, політичної заяви, програми.

Тема 6. Політичні режими

План семінарського заняття

1. Поняття та типи політичного режиму. Тоталітаризм, авторитаризм.
2. Демократія : сутність, принципи, ознаки.

Мета семінарського заняття – вивчити поняття політичний режим, тоталітарні та авторитарні політичні режими, демократичний політичний режим, принципи та сутність демократичного політичного режиму, основні форми демократії, теоретичні моделі і проблеми втілення у політичну практику. Перспективи та особливості розбудови демократії в сучасній Україні.

Ключові поняття: політичний режим, суспільна організація, тоталітаризм, авторитаризм, демократія, пряма демократія, представницька демократія, комунікація, нігілізм.

Питання для контролю і самоконтролю:

1. У чому полягають відмінності між тоталітаризмом і авторитаризмом?
2. Які принципи властиві демократичного режиму?
3. Які класичні концепції демократії вам відомі і де вони застосовувались у минулому?
4. Що нового в розроблення теорії демократії внесли вчені упродовж ХІХ – ХХ ст.?

Творчі завдання (теми рефератів)

1. Політичний режим сучасної України.
2. Головні відмінності між тоталітаризмом і авторитаризмом: теоретичний аспект.

Тести

1. Що таке політичний режим?
  - а) способи й механізми формування та розподілу політичної влади у політичній системі, форми взаємозв'язків суб'єктів політичного процесу;
  - б) ранжування цілей залежно від їхньої природи та реальних можливостей здійснення на стратегічні й тактичні, а також визначення пріоритетів у досягненні різних цілей;

в) цілісна, впорядкована сукупність політичних інститутів, політичних відносин, ідей, норм і традицій, спрямованих на здійснення політичної влади, керування та регулювання суспільно - політичних процесів;

г) це система поведінки, існування людини в тому суспільному середовищі, що її оточує, відкритому для впливу зовнішніх і внутрішніх джерел.

2. Згідно з класичною типологізацією політичні режими поділяють на:

- а) консервативні, ліберальні, центристські;
- б) тоталітарні, авторитарні, демократичні;
- в) національні, регіональні, місцеві;
- г) організаційні, структурні, інституціональні.

3. Поняття «тоталітаризм» увійшло до філософсько-політичного лексикону у ХХ ст. завдяки:

- а) Д. Істону;
- б) К. Попперу;
- в) Дж. Джентіле;
- г) Б. Муссоліні.

4. Для тоталітарного режиму характерні такі риси:

а) відсутність тотального насадження ідеології з метою мобілізації народних мас на виконання «великих ідей», не передбачається зверхність партії й ідеології над державними інститутами;

б) тотальний контроль держави за всіма сферами суспільства, монополізація влади в руках однієї партії, повне панування єдиної ідеології, терористичний поліційний контроль;

в) народний суверенітет, політичний плюралізм, правові гарантії політичних, громадянських і культурних свобод людини.

5. На відміну від тоталітарного режиму, авторитаризм допускає такі риси як:

а) вільні вибори, реалізація поділу влади на гілки, конституціоналізм, панування закону;

б) окремі елементи демократизму, економічних свобод, існування

парламентаризму, навіть боротьбу політичних партій;

в) проголошення принципу органічної єдності держави і народу, панування воєнної або планової економіки.

6. Голландський політолог А. Лейпхарт виділив дві моделі демократичних політичних режимів:

- а) ліберальна і консервативна;
- б) мажоритарна і консенсусна;
- в) американська і західноєвропейська;
- г) західна і східна.

7. Перша класична форма демократії була створена у:

- а) Стародавньому Римі;
- б) Стародавній Греції;
- в) Стародавньому Китаї;
- г) Стародавньому Єгипті.

8. Результатом діяльності видатних мислителів епохи Просвітництва 17-18 ст. стала розробка ідеї:

- а) прямої демократії;
- б) представницької демократії;
- в) ліберальної демократії;
- г) плюралістичної демократії.

9. Демократичний політичний режим:

- а) ставить під свій контроль всі потенційно опозиційні суспільні інститути;
- б) відповідає інтересам людини і сприяє прогресу суспільства;
- в) обмежує права і свободи людини.

Тема 7. Держава як суб'єкт політики. Правова держава.

План семінарського заняття

1. Сутність, основні концепції походження та функції держави
2. Форми державного правління
3. Форми державного устрою
4. Правова держава: поняття, ознаки принципи функціонування.

Мета семінарського заняття – вивчити поняття держава, ознаки, сутність та функції держави, структуру та форми держави, форми державного правління, форми адміністративно-територіального устрою.

Ключові поняття: Держава, державна влада, функції державної влади, принцип легітимності, легітимність влади, традиційна легітимність, харизматична легітимність, раціонально-правова (конституційна) легітимність, тимократія, охлократія, партократія, бюрократія, технократія.

Питання для контролю і самоконтролю:

1. Що таке держава і які головні концепції її походження?
2. Що розуміють під формою правління і на підставі чого виділяють різні форми правління?
3. В чому полягає відмінність в утворенні та функціонуванні органів влади за умов монархії і республіки?
4. Які розрізняють дві основні форми державного устрою?
5. В чому полягає відмінність між унітарною і федеративною державою?
6. Що таке правова держава і які основні її ознаки ?
7. Чому правовий нігілізм є антиподом правової культури громадян?

Творчі завдання (теми рефератів)

1. Становлення і розвиток правової держави і громадянського суспільства в Україні.
2. Форми державного правління та державного устрою. Вищі органи сучасної держави і поділ державної влади.

Навчальні завдання

Завдання 7.1

Зазначте внутрішні і зовнішні функції держави, відповідь наведіть у вигляді таблиці.

Таблиця 7.1 Внутрішні і зовнішні функції держави

Функції держави	
внутрішні	зовнішні

1.		1.	
----	--	----	--

Тести

1. Держава – це:

а) добровільні об'єднання громадян, які виникають згідно з видами діяльності, соціальної активності й самодіяльності для задоволення і захисту їхніх багатогранних інтересів і запитів, діють відповідно до завдань і цілей, закріплених у їхніх статутах;

б) здатність і можливість здійснювати певний вплив на політичну діяльність і політичну поведінку людей та їх об'єднання за допомогою будь-яких засобів – волі, авторитету, права, насильства тощо;

в) організація політичної влади, яка поширюється на всю територію країни і її населення і володіє для цього спеціальним апаратом управління, видає обов'язкові для всіх постанови і володіє самостійністю при вирішенні внутрішніх і зовнішніх справ;

г) цілісна, впорядкована сукупність політичних інститутів, політичних відносин, ідей, норм і традицій, спрямованих на здійснення політичної влади, керування та регулювання суспільно - політичних процесів.

2. Яка з перелічених концепцій пояснює виникнення держави, а також всі її рішення, діями і санкціями божественної волі?

а) патріархальна;

б) класова (марксистська);

в) соціальна;

г) теологічна.

3. Яка концепція походження держави розглядає державу як продукт сім'ї, яка розрослася до розмірів держави, при цьому влада правителя тлумачиться як влада батька в сім'ї, а відносини між підданими і володарями – як сімейні відносини?

а) органічна;

б) патріархальна;

в) теологічна;

г) класова.

4. Який погляд на державу обґрунтував англійський соціолог Г. Спенсер?

а) для підтримки порядку і придушення опору знадобилося створення державних органів і прийняття законів;

б) класова (марксистська) концепція трактує державу класову за походженням (з'являється разом з поділом суспільства на класи) і за суттю (орган класового панування: орган пригнічення одного класу іншим);

в) тільки після укладання суспільного договору безмежна свобода була введена в розумні межі шляхом створення держави як організації, покликаної забезпечити баланс різних суспільних інтересів, права і свободи особистості;

г) всі елементи держави взаємопов'язані і доповнюють один одного. Порушення цієї гармонії призводить до хвороби всього організму і навіть до його смерті.

5. Дайте визначення такій рисі держави як «організація суспільного життя на правових засадах».

а) без права, законодавства держава не в стані ефективно керувати суспільством, забезпечувати безумовну реалізацію рішень, що приймаються;

б) податки необхідні для утримання апарату управління і для матеріального забезпечення державної політики;

в) коли комплекс влади не збігається з усім населенням і з'являється прошарок професійних управлінців. Це відрізняє державу від родоплемінної організації, заснованої на принципах самоуправління;

г) це така властивість державної влади, яка виражається в івисть державної влади, яка виражається в її верховенстві і незалежності стосовно будь-яких інших влад всередині країни, а також у сфері міждержавних відносин.

6. Яка з перелічених функцій не належить до зовнішніх?

а) розвиток співробітництва і інтеграції з іншими країнами та регіональними структурами;

б) забезпечення оборони країни;

- в) економічна;
- г) захист інтересів держави на міжнародній арені.

7. Що таке форма правління?

а) організація верховної державної влади, особливо вищих і центральних її органів, структуру, компетенцію, порядок утворення, тривалість їхніх повноважень, взаємовідносини з населенням, ступінь участі останнього в їх формуванні та функціонуванні;

б) сукупність партій (правлячих та опозиційних), які тісно пов'язані між собою та з державою і які беруть участь у здійсненні державної влади;

в) спосіб територіальної організації держави, що визначається принципами взаємовідносин держави як цілого і її територіальних складових;

г) держава, у якій організація й діяльність державної влади в її взаєминах з індивідами і їхніми об'єднаннями заснована на праві і йому відповідає.

8. Що не відноситься до форми правління «монархія» ?

- а) абсолютна монархія;
- б) дуалістична монархія;
- в) президентська монархія;
- г) парламентська монархія.

9. Яка республіка характеризується проголошенням принципу верховенства парламенту в системі органів державної влади, перед яким уряд несе політичну відповідальність?

- а) абсолютна;
- б) змішана;
- в) президентська;
- г) парламентська.

10. Дайте визначення «формі державного устрою» - це:

- а) унітарна держава;
- б) федерація;
- в) республіка;
- г) конфедерація.

Тема 8. Політичні партії і громадсько-політичні об'єднання.

План семінарського заняття

1. Сутність, походження, типи та функції політичних партій.
2. Сутність та типи партійних систем
3. Громадсько-політичні організації та рухи

Мета семінарського заняття – вивчити поняття політичної партії, сутність та типи партійних систем, громадсько-політичні організації та рухи, принципи взаємовідносин громадянського суспільства і держави.

Ключові поняття: партія, партійна система, громадські організації, громадські об'єднання, громадянське суспільство, плюралізм

Питання для контролю і самоконтролю:

1. Що таке політична партія і чому вона за умов демократії є одним із головних інститутів політичної системи?
2. За якими критеріями прийнято класифікувати політичні партії?
3. Які функції у суспільстві покликані виконувати політичні партії?
4. Що таке партійна система і які типи партійних систем є найбільш поширеними в світі?
5. В чому полягає відмінність між громадсько-політичними об'єднаннями та рухами і політичними партіями?
6. Чим зумовлений процес утворення масових організацій і рухів останнім часом?

Творчі завдання

Теми рефератів

1. Політичні функції, які виконують профспілки в тоталітарних суспільствах.
2. Роль молодіжних організацій в політичному житті суспільства.
3. Причини виникнення жіночих організацій.

Завдання 8.1

Підготувати повідомлення на сучасну політичну тематику (обрану самостійно)

Завдання 8.2

Заповнити таблицю прикладами відповідно до виду громадських об'єднань

Таблиця 8.2 Види громадських об'єднань

Види громадських об'єднань	Приклад
Релігійні організації	
Молодіжні і дитячі організації	
Організація інвалідів	
Масові рухи	
Наукові організації	
Технічні організації	

Продовження табл. 8.2

Творчі союзи	
Жіночі організації	
Ветеранські організації	
Професійні союзи	
Культурно-просвітницькі	
Фізкультурно-масові	

Тести:

1. Система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і стосунків, які покликані забезпечити умови для самореалізації окремих індивідів і колективів, приватних інтересів і потреб - це:

- а) партійна система;
- б) громадянське суспільство;
- в) політична партія;
- г) громадсько-політичні організації та рухи.

2. Головним суб'єктом громадянського суспільства є:

- а) автономна особа;
- б) народ;
- в) територія;
- г) президент.

3. Одним із показників сформованого в державі громадянського суспільства є:

- а) переважання «вищого класу»;
- б) переважання «нижчого класу»;
- в) переважання «середнього класу»;
- г) рівність всіх класів.

4. Продукт буржуазної епохи, який формується переважно знизу, спонтанно як результат розкріпачення індивідів, їх перетворення з підданих держави у вільних громадян-власників, готових узяти на себе господарську і політичну відповідальність-це:

- а) партійна система;
- б) громадянське суспільство;
- в) політична партія;
- г) громадсько-політичні організації та рухи.

5. Неодмінний елемент громадянського суспільства-це:

- а) власність;
- б) досконала монополія;
- в) вільна праця та її належні умови;
- г) наявність національних меншин.

6. Для розбудови і функціонування демократії необхідним є:

- а) правова держава;

- б) джерела влади;
- в) ресурси влади;
- г) правова держава і громадянське суспільство.

7. Де зародилась ідея громадянського суспільства?

- а) у Європі;
- б) у Китаї;
- в) у США;
- г) у Франції.

8. Механізмом узгодження правової держави та громадянського суспільства є:

- а) суспільство;
- б) влада;
- в) політичний процес;
- г) держава.

9. Загроза того, що держава хоче поглинати громадянське суспільство - це складова якої концепції?

- а) ліберальної;
- б) демократичної;
- в) позитивно-ліберальної;
- г) соціал-демократичної.

10. Яка з концепцій розглядає приватну власність, як основу свободи людини?

- а) ліберальна;
- б) демократична;
- в) позитивно-ліберальна;
- г) соціал-демократична.

Тема 9. Правова держава і громадянське суспільство.

План семінарського заняття

1. Поняття, ознаки та принципи функціонування правової держави.

2. Сутність та ознаки громадянського суспільства.

3. Взаємозв'язок громадянського суспільства і правової держави.

Мета семінарського заняття – вивчити поняття, ознаки та принципи функціонування правової держави, ознайомитися із сутністю та ознаками громадянського суспільства, а також дослідити принципи взаємовідносин громадянського суспільства і правової держави.

Ключові поняття: держава, правова держава, верховенство права, поділ влади, громадянин, громадянське суспільство.

Питання для контролю і самоконтролю:

1. В чому полягає відмінність правової держави від неправової?

2. Які принципи функціонування правової держави?

3. Які напрями удосконалення правового характеру української держави є актуальними в контексті євроінтеграційних перспектив?

4. Дати визначення поняття громадянське суспільство.

5. Назвати ознаки громадянського суспільства.

6. Пояснити, в чому полягає взаємозв'язок громадянського суспільства і правової держави.

7. Чому зміцнення демократичних підвалин держави потребує розвитку громадянського суспільства і неможливе без і поза правового характеру самої держави?

Творчі завдання

Теми рефератів

1. Правова держава – взірець державотворення у ХХІ столітті.

2. Роль громадянського суспільства в політичному житті правової держави.

Тести

1. Принцип правління права, а не людей, в закінченому вигляді був сформульований:

а) Платоном і Арістотелем;

б) Сократом і Демосфеном;

в) Арістотелем і Цицероном;

г) Сократом і Цицероном.

2. Вперше ввів в обіг поняття «права людини»:

а) Ж.Ж. Руссо;

б) Т. Гоббс;

в) Дж. Вашингтон;

г) Дж. Лільберн.

3. Філософське обґрунтування ідеї правової держави традиційно пов'язують з ім'ям:

а) І. Кант;

б) О. Конт;

в) Ф. Ніцше;

г) М. Вебер.

4. Правова держава виступає як:

а) такий тип держави, влада якої заснована на праві, обмежується за допомогою права і здійснюється у правових формах;

б) такий тип держави, влада якої заснована на примусі, обмеженні прав і свобод людини;

в) такий тип держави, влада якої заснована на вибіркового праві, коли обмежуються права лише певної групи людей;

г) такий тип держави, влада якої заснована на тотальному контролі за життям людини.

5. Принцип розподілу влади у правовій державі означає:

а) вся повнота влади знаходиться у руках привілейованих груп;

б) кожна з гілок влади (законодавча, виконавча, судова) формується і діє в певній незалежності одна від однієї;

в) гілки влади залежні одна від одної;

г) гілки влади залежать від однієї головної гілки.

6. Громадянське суспільство – це:

а) об'єднання громадян стосовно вирішення певного питання;

б) сукупність вільних індивідів, недержавних об'єднань громадян і сфера відносин між ними, незалежна від держави;

в) об'єднання громадян, які прагнуть отримати державну владу.

7. Тип зв'язків, які переважають між представниками громадянського суспільства:

а) горизонтальні (рівнопартнерські та конкурентні);

б) вертикальні (по підлеглості);

в) векторні (націлені на результат);

г) модульні (без існування негативного результату).

8. Контроль громадянського суспільства за державою здійснюється за допомогою:

а) регулярних збройних сил держави;

б) опозиційних політичних партій, засобів масової інформації, вільних демократичних виборів;

в) адміністративних інститутів та установ;

г) революційно налаштованих груп.

Тема 10. Політична модернізація.

План семінарського заняття

1. Сутність політичної модернізації та її типи.

2. Шляхи модернізації суспільства та політичної системи.

3. Етапи та моделі політичної модернізації.

Мета семінарського заняття – вивчити поняття політичної модернізації, розглянути її типи, ознайомитися із шляхами модернізації суспільства та політичної системи, а ознайомитися із етапами та моделями політичної модернізації.

Ключові поняття: політика, модернізація, традиції, концепції, верховенство.

Питання для контролю і самоконтролю:

1. До якої хвили демократизації увійшла Україна?

2. Що таке економіка знань і чому для забезпечення успішної модернізації в теперішніх умовах країні потрібна толерантність?
3. Що заважає Україні швидко і ефективно модернізуватись?
4. Які основні типи політичної модернізації вам відомі?
5. По яких основних напрямках перетворень здійснюється політична модернізація?
6. В чому полягає вплив політичного режиму на політичну модернізацію?
7. Що таке економіка знань і чому для забезпечення успішної модернізації в теперішніх умовах країні потрібна толерантність?
8. Що заважає Україні швидко і ефективно модернізуватись?

Творчі завдання

Теми рефератів

1. Механізми політичної модернізації України на сучасному етапі розвитку.
2. Роль модернізації у політичному житті держави.
3. Зв'язок між модернізацією та толерантністю: теоретичний аспект.

Тести

1. Поняття «модернізація» означає:
  - а) «прогрес»;
  - б) «осучаснення»;
  - в) «стабільність»;
  - г) «консерватизм».
2. Стратегічним напрямом та загальним змістом політичної модернізації є:
  - а) демократизація;
  - б) авторитаризм;
  - в) тоталітаризм.
3. Скільки хвиль демократизації виділив С. Хантінгтон:
  - а) одну;
  - б) дві;
  - в) три;

г) чотири.

4. Виділяють такі типи політичної модернізації:

а) системна і функціональна;

б) органічна і неорганічна;

в) векторна і модульна;

г) інституційна і організаційна.

5. Оскільки новітня економіка знань, на думку Р. Флоріди, базується на трьох Т:

а) тоталітаризм, туризм, традиції;

б) талант, технологія, толерантність;

в) традиціоналізм, транснаціоналізація, транспорт.

6. Назвіть три базові моделі посткомуністичного транзиту, у межах яких можливі різні варіації:

а) прямого переходу, двофазового переходу, зворотного розвитку;

б) непрямого переходу, трьохфазного переходу, поступального розвитку;

в) нейтрального переходу, однофазного переходу, прямого розвитку;

7. Вивчення досвіду модернізації в різних країнах світу дозволяє виділити три необхідних для її успіху етапи:

а) лібералізація, демократизація, консолідація;

б) консерватизм, традиціоналізм, стабільність;

в) централізація, авторитаризм, соціалізм;

г) децентралізація, структуралізм, конкуренція.

8. Процес політичної модернізації проявляє себе у трьох основних сферах:

а) політичній системі, політичній культурі, політичній поведінці;

б) політичному режимі, політичній філософії, політичній діяльності;

в) політичні партії, громадянське суспільство, опозиція

г) політичній владі, виборчому процесі, міжнародних відносинах.

9. В основу концепції політичної модернізації покладено розроблений М.Вебером методологічний принцип, згідно з яким сучасні країни розподіляються на:

- а) континентальні й острівні;
- б) традиційні та сучасні;
- в) демократичні й авторитарні;
- г) західні і східні.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС І ЙОГО РЕГУЛЯТОРИ

Тема 11. Політичний процес та політична культура.

План семінарського заняття

1. Сутність і структура політичного процесу
2. Типологія політичного процесу
3. Політична діяльність і політична поведінка
4. Політична культура: сутність, структура, види, функції

Мета семінарського заняття – вивчити поняття та характерні ознаки політичного процесу. Суб'єкт і об'єкт політичного процесу, рушійні сили та критерії ефективності політичного процесу. Політична участь, політична діяльність, політична поведінка. Феномен лобізму. Сутність і структуру політичної культури. Функції політичної культури. Типологію політичної культури. Політичну соціалізацію. Політичну культуру сучасного українського суспільства.

Ключові поняття: політична партія, кадрові партії, масові політичні партії, партійна система, типи партійних систем, громадські організації, громадянське суспільство

Питання для контролю і самоконтролю:

1. Що таке політичний процес?
2. З яких етапів складається політичний процес?
3. Які основні види політичних процесів вам відомі?
4. В яких основних проявах соціальної активності індивіда реалізується його політична участь?
5. В чому полягає вплив політичного режиму на політичну участь громадян?
6. Що таке політичне відчуження і якими причинами воно зумовлене?

7. В чому полягає сутність політичної культури і які структурні елементи вона включає?

8. В чому полягає відмінність між тоталітарно-авторитарною і демократичною моделями політичної культури?

Творчі завдання (теми рефератів)

1. Особливості формування та діяльності політичних партій України.
2. Особливості становлення і розвитку демократії в сучасній Україні.

Навчальні завдання

Завдання 11.1

Використовуючи типологізацію дослідників (Г.Алмонд і С.Верба) наведіть три «чистих» типи політичної культури (табл. 8.1).

Таблиця 11.1 Типи політичної культури

Тип політичної культури	Ознака

Завдання 11.2

Визначте політичні наслідки на політичну культуру українців (за Б.Цимбалістим) (табл. 8.2).

Таблиця 11.2 Історичні впливи на політичну культуру українців

№ з/п	Історичні причини	Політичні наслідки
1		
2		

Завдання 11.3

Наведіть стадії політичного процесу, що послідовно сколюються (але завжди що залишаються внутрішньо пов'язаними один з одним) і циклічно повторюються (табл. 8.3).

Таблиця 11.3 Стадії політичного процесу

№ з/п	Стадії політичного процесу

Завдання 11.4

Доповніть речення. Людина є первинним суб'єктом політики, який характеризується: - _____
- _____
- _____

Тести

1. Опосередковане відображення політичного життя суспільства, суттю якого є проблема влади, формування, розвиток і задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів; сукупність поглядів, оцінок, установок, які, відображаючи політико-владні відносини, набувають відносної самостійності – це:

- а) політична культура;
- б) політична ідеологія;
- в) політична свідомість;
- г) політичне мислення.

2. Сукупність цінностей, установок, переконань, орієнтацій і символів, що їх виражають, які є загальноприйнятими і які служать упорядкуванню політичного досвіду і регулюванню політичної поведінки всіх членів суспільства - це:

- а) політична культура;
- б) політична свідомість;
- в) політичне мислення;

г) політична ідеологія.

3. Система концептуально оформлених політичних, правових, релігійних, естетичних і філософських уявлень, поглядів та ідей, які відображають ставлення людей до дійсності й одне до одного, способи пізнання та інтерпретації буття з позицій цілей, ідеалів, інтересів певних соціальних груп та суб'єктів політики – це:

- а) політична культура;
- б) політична свідомість;
- в) політична ідеологія;
- г) політичне мислення.

4. Тип політичної культури, що характеризується сильною прихильністю до існуючим в країні політичних інститутів і режиму влади, що поєднується з низькою індивідуальною активністю населення:

- а) підданський;
- б) патріархальний;
- в) активістський;
- г) традиційний.

5. До функцій політичної культури відносяться:

- а) реалізація національних інтересів;
- б) організаторська;
- в) комунікативна;
- г) виховна.

6. Режим, який включає народний суверенітет, політичний плюралізм, консенсуальний тип політичної культури, правові гарантії політичних, громадянських і культурних свобод:

- а) анархо-демократичний;
- б) тоталітарний;
- в) авторитарний;
- г) демократичний.

7. Характерною рисою активістської політичної культури є:

а) її носії повністю включені в політичний процес, визначають його перебіг і розвиток;

б) брак інтересу до політичного життя;

в) культура ухвалення і реалізації політичних рішень;

г) символічна, некритична позиція людини.

8. Свідома, цілеспрямована діяльність людей або великих суспільних груп щодо реалізації своїх політичних інтересів, цілей, що передбачає участь в управлінні державними та суспільними справами - це:

а) політична свідомість;

б) політична діяльність;

в) політична участь;

г) політичне відчуження.

9. Як називається вплив громадян на функціонування політичної системи, формування політичних інститутів і процес вироблення політичних рішень?

а) політична свідомість;

б) політична поведінка;

в) політична участь;

г) політичне відчуження.

10. Термін «політична культура» вперше ввів у науковий обіг:

а) Л. Дітмер;

б) С. Верба;

в) І. Гердер;

г) Д. Мервік.

Тема 12. Вибори і виборчий процес.

План семінарського заняття

1. Поняття виборчої системи та її типи.

2. Демократичні принципи проведення виборів.

3. Типові порушення виборчого процесу.

Мета семінарського заняття – вивчити поняття виборів та виборчої системи, демократичних принципів організації та проведення виборчого процесу. Розглянути етапи виборчого процесу, типи виборчих систем, їх переваги та недоліки, найбільш оптимальні для України виборчі системи, типові порушення виборчого права і демократичних принципів виборчого процесу, адміністративний ресурс.

Ключові поняття : виборча система, мажоритарна система, пропорційна система, процедури виборчої кампанії, передвиборна пропаганда, агітація, голосування, адміністративний ресурс.

Питання для контролю і самоконтролю:

1. Чому потрібні вибори за умов демократії?
2. Що таке виборча система і які є головні типи виборчих систем?
3. Які переваги і недоліки властиві мажоритарній і пропорційній системам?
4. Який тип виборчої системи на цей час чинний в Україні?
5. В чому полягають основні демократичні принципи проведення виборів?
6. Які можливі основні порушення виборчого процесу?
7. Що таке адміністративний ресурс і як він застосовується під час виборчих кампаній?

Теми рефератів

1. Вибори та виборчі системи. Основні типи виборчих систем.
2. Принципи виборчого права та організація демократичних виборів.
3. Недоліки і переваги мажоритарної, пропорційної чи змішаної виборчих систем.

Навчальні завдання

Завдання 12.1

Зазначте на яких засадах здійснюється виборчий процес в Україні

Таблиця 11.1 Основні засади виборчого процесу в Україні

Виборчий процес - це	Основні засади виборчого процесу :

встановлена законодавством процедура, порядок організації і проведення виборів, один із елементів виборчої системи	

Завдання 12.2

У політичній науці відома теорема Гіббарда-Сеттертуейта, яка закріплює правило: «Якщо кандидатів на виборах не менше трьох, то єдиним неманіпульованим правилом голосування є диктаторське». (Диктаторською вважається виборча система, за якої результат голосування залежить від одного голосу). Спробуйте довести або спростувати дану теорему.

Завдання 12.3

1. Припустимо, що призначено вибори до парламенту. У виборчому окрузі висунуто три кандидати - Івененко В., Петренко К, Сидоренко Т. Округ налічує 100 тис. виборців. Унаслідок голосування виявилось, що за кандидата Івененка В. подано 45 тис. голосів, кандидата Петренка К. – 20 тис., кандидата Сидоренко Т. - 25 тис. Висловіть аргументовану думку щодо причин «нестачі голосів».

2. Відповідно до наведеного вище прикладу визначте того, хто набрав більше голосів виборців серед кандидатів за принципом мажоритарності (абсолютна, відносна більшість). Обґрунтуйте відповідь.

3. Припустимо, що, в країні живе 45млн виборців, необхідно обрати 450 депутатів. Визначте кількість депутатських місць відповідно до пропорційної виборчої системи, використовуючи вихідні дані. У виборах приймають участь Партія А, Партія Б, Партія В. На виборах голоси партій розподілилися таким чином:

Таблиця 12.3 Розподіл кількості депутатських місць за пропорційною системою

Назва партії	Кількість отриманих голосів	Кількість отриманих депутатських місць
Партія А	5 000000	
Партія Б	25 000000	

Партія В	15 000000	
----------	-----------	--

Тести

1. Виборча система в Україні є:

- а) пропорційно-мажоритарна;
- б) мажоритарна;
- в) пропорційна;
- г) мажоритарно-пропорційна.

2. Президента України вибирають на термін:

- а) 5 років;
- б) 4 роки;
- в) 10 років;
- г) 2 роки.

3. Виборча система, яка передбачає, що перемогу отримує кандидат, котрий набрав встановлену законом більшість голосів, це:

- а) мажоритарна;
- б) пропорційна;
- в) змішана.
- г) мажоритарно - пропорційна.

4. Сукупність яких норм виборчого законодавства, забезпечує додержання демократичних принципів виборів?

- а) вибори є вільними, рівними;
- б) вибори є вільними, рівними, таємними;
- в) вибори є регулярними, систематичними;
- г) вибори є загальними, рівними, прямими, таємними.

5. Мінімальний відсоток голосів виборців, який має отримати список партії, щоб кандидати від неї могли отримати депутатські мандати (в Україні)?

- а) 10% голосів виборців;
- б) 5% голосів виборців;
- в) 4% голосів виборців;

г) г) 1% голосів виборців.

6. Які вимоги ставить Конституція України до кандидата в Президента України?

а) громадянин України, який на день виборів досяг 35 років, має право голосу, проживає протягом 10 останніх років, володіє державною мовою;

б) громадянин України, який досяг 30 років, має право голосу, проживає 5 останніх років;

в) громадянин України, який на день виборів досяг 40 року, володіє державною мовою;

г) дієздатний громадянин України.

7. Президент, якого обирає парламент, є лише номінальним главою держави, в основному виконує представницькі функції.

а) республіка;

б) президентська республіка;

в) змішана республіка;

г) парламентська республіка.

8. З якого віку громадяни України мають право голосу на виборах:

а) з 17 років;

б) з 21 років;

в) з 15 років;

г) з 18 років;

9. Знання своїх обов'язків і прав, уміння ними користуватися; поважне відношення до права, що протистоїть «правовому нігілізму» (віра в право чинності й невір'я в чинність права)

а) правова культура громадян;

б) наявність Конституційного Суду;

в) верховенство закону й права;

г) взаємна відповідальність держави й громадянина.

10. Порушення, сутність якого полягає в тому, щоб за певну плату виборець вніс і опустив в урну попередньо відмічений бюлетень, а свій чистий віддав «покупцю».

- а) заміна урн для голосування;
- б) купівля чистих бюлетенів;
- в) перепис результатів голосування;
- г) вкидання потрібних бюлетенів.

Тема 13. Політичні еліти та політичне лідерство.

План семінарського заняття

1. Поняття та головні теорії політичної еліти.
2. Функції, типи еліт та способи легітимації влади.
3. Сутність і стилі політичного лідерства.
4. Типологія лідерства. Лідери і оточення, лідер і маси.

Мета семінарського заняття – вивчити поняття та головні теорії політичної еліти, ознайомитися із функціями, типами еліт та способами легітимації влади. Розглянути сутність політичного лідерства і його стилі, дослідити типологію політичного лідерства.

Ключові поняття: еліта, політична еліта, квазіеліта, функції еліта, рекрутування, антрепренерська система рекрутування, система гільдій рекрутування, селекторат, номенклатура, політичний лідер, традиційний тип лідерства, раціонально-легальний тип лідерства, харизматичне лідерство, функції лідера, вождь, популізм, політичний маркетинг.

Питання для контролю і самоконтролю:

1. Що таке політична еліта?
2. Як можна класифікувати еліту?
3. Які функції виконує політична еліта?
4. Чим відрізняється антрепренерська система рекрутування еліти від системи гільдій?

5. Кого можна назвати політичним лідером?
6. За якими рисами та ознаками виділяють типи політичних лідерів?
7. Які чинники впливають на процес становлення політичного лідера?
8. Чому для успішної діяльності політичного лідера важливо використовувати політичний маркетинг?

Творчі завдання

Теми рефератів

1. Визначні політичні лідери сучасності.
2. Поняття «політичної еліти» та особливості її формування в незалежній Україні.
3. Соціальні ліфти в системі відносин «загальнодержавна еліта – регіональна еліта».
4. Популізм і лідери-популісти в країнах Європи в наш час.

Завдання 13.1.

Деяких впливових політичних лідерів в Україні, наприклад, Ю. Тимошенко або О. Ляшка, прийнято вважати популістами. Наведіть з їхніх виступів та програмних заяв аргументи, які можуть підтверджувати даний погляд.

Завдання 13.2.

Уявіть ситуацію, що ви – популярний блогер. Які теми з вітчизняного політичного життя варто було б оприлюднювати заради зростання своєї популярності і яким чином це слід чинити? Які обмеження для себе при цьому ви можете вважати прийнятними й обов'язковими?

Тести

1. Політичні лідери, які змінюють життя поступово, повільно:
  - а) реформатори;
  - б) революціонери;
  - в) консерватори;
  - г) диктатори.

2. Теорію циркуляції еліт запропонував:

- а) І. Кант;
- б) У. Ростоу;
- в) В. Парето;
- г) Т. Парсонс;

3. Об'єктивними передумовами лідерства в політиці є:

- а) психологічна потреба людини в авторитеті, схильність підкорятися сильному;
- б) вільна ринкова економіка та конкуренція товаровиробників;
- в) демократичний устрій, свобода слова;
- г) авторитарний режим.

4. Що з наступного у першу чергу сприяє ефективності дій політичного лідерства:

- а) інноваційне мислення, цілеспрямованість;
- б) ідейність, глибокі внутрішні переконання;
- в) демократичний стиль керівництва;
- г) орієнтація виключно на вимоги закону.

5. Закономірним проявом вождизму в політиці виступає:

- а) фаталізм;
- б) фаворитизм;
- в) волюнтаризм;
- г) універсалізм.

6. Політичні лідери, які прагнуть до швидких радикальних змін в суспільно-економічному житті:

- а) реформатори;
- б) революціонери;
- в) консерватори;
- г) диктатори.

7. Рекрутування до еліти це:

а) призначення індивідів по складу певної групи осіб за допомогою примусу;

б) процес відбору і просування індивідів до складу еліти, що передбачає їхню безпосередню активну участь у політичному житті;

в) залучення індивідів до активного громадсько-політичного життя;

г) відбір кандидатів для здійснення революційних закиотів.

8. За видами політичної діяльності еліти поділяють на:

а) парламентську, міжнародну, інституційну;

б) державну, муніципальну, партійну, еліту громадських організацій;

в) міністерську, депутатську, економічну, соціальну;

9. Квазіеліта це:

а) найкращі представники суспільства і державно-управлінського апарату;

б) представники середнього класу;

в) група людей, яка займає провідні позиції в політичній системі, але не відповідає сучасній моделі елітарних рис, не здатна виконувати належним чином свої функції;

г) представники найнижчих верст суспільства.

10. Існує дві головні системи рекрутування:

а) пряма і непряма;

б) антрепренерська система і система гільдій;

в) системна і інституціональна;

г) номенклатурна і виборна.

Тема 14. Політичні конфлікти і політичні кризи.

План семінарського заняття

1. Поняття, типи та види політичних конфліктів.

2. Етапи розгортання політичних конфліктів та їх наслідки.

3. Політичні кризи : поняття, різновиди, форми.

4. Запобігання та врегулювання конфліктів.

Мета семінарського заняття – вивчити поняття конфлікту, ознаки та сутність політичного конфлікту. Стадії політичного конфлікту та його структура. Способи та форми запобігання та мінімізації деструктивних наслідків політичного конфлікту. Поняття політичної кризи. Характерні риси конституційної, парламентської, урядової кризи. Їх причини, особливості перебігу в залежності від типу політичного режиму, способи розв'язання.

Ключові поняття: конфлікт, криза, консенсус, компроміс, типи конфліктів, рівні конфліктів, локалізація конфліктів, солідарність, конфлікт гілок влади.

Питання для контролю і самоконтролю:

1. Наведіть приклади «урядового», «парламентського», «конституційного» конфліктів, визначте їх різницю.
2. Гострою проблемою нових незалежних держав після розпаду СРСР є суспільно-політична нестабільність. Як, на Вашу думку, допоможе вирішити цю проблему розвинута «національна ідея»?
3. Опишіть подібність і відмінність понять «конфлікт», «криза», «катастрофа».
4. Чому там, де є люди, неминучі конфлікти?
5. Які рівні конфліктів Вам відомі?
6. Чим відрізняються внутрішньополітичні конфлікти від зовнішньополітичних?
7. Якими можуть бути кризові ситуації залежно від масштабу?
8. Як вивчення та застосування досвіду політичної практики допомагає у вирішенні конфліктів ?

Теми рефератів

1. Політичний конфлікт як форма взаємовідносин між суб'єктами, особами, партіями й державами з приводу влади.
2. Конфліктна модель суспільства Р. Дарендорфа.
3. Сутність теорії "позитивно-функціонального конфлікту" Л. Козера. Шляхи нейтралізації політичних конфліктів.

4. Типи та специфіка міждержавних конфліктів.
5. Механізми розвитку політичних конфліктів.
6. Статус посередника (медіатора) в розв'язанні політичних конфліктів.
7. Переговори як тип розв'язання конфліктів.

Навчальні завдання

Завдання 14.1

Відповідно до наведеної характеристики зазначте учасників конфлікту, яких розрізняють у політології (табл. 13.1)

Таблиця 14.1 Учасники конфліктів

Учасник конфліктів	Характеристика
	суб'єкт, що підштовхує сторони до конфлікту, докладає певних зусиль до його загострення (при тому що сам необов'язково є безпосереднім учасником конфлікту)
	розробляє тактику і стратегію розвитку конфлікту
	сприяє розвитку конфлікту своєю моральною або матеріальною підтримкою (як правило, прямої участі у конфлікті не бере)
	залишаючись нейтральним, допомагає сторонам, що конфліктують, пом'якшити, локалізувати та врегулювати конфлікт

Завдання 14.2

Відповідно до наведених типів кризового стану та наслідків заповніть способи виходу з них , яких розрізняють у політології.

Таблиця 14.2 Шляхи виходу з кризового стану

Типи (види)	Наслідки	Спосіб виходу
Урядовий	Влада втрачає контроль над ситуацією в країні	
Парламентський	Парламент нездатний приймати рішення або вони не відповідають волі більшості громадян	
Конституційний	Припинення дії Основного Закону через втрату його легітимності	

Зовнішньополітичний, міжнародний	Розладнання системи відносиндержави з іншою чи декількома внаслідок загострення суперечностей або загрози переростання у відкритий конфлікт	
Соціально-політичний, загальнонаціональний	Поворотний момент у розвитку соціально-політичного процесу, що не обов'язково веде до заміни владної еліти чи панівної групи.	

Тести

1. Поняття «конфлікт» походить від латинського слова *conflictus*, що означає:

- а) протистояння;
- б) революція;
- в) конкуренція;
- г) зіткнення.

2. Які дії на думку Дж. Сарторі, можуть вчиняти політичні еліти, в залежності від очікуваної мобілізації вигоди.

- а) замовчувати протиріччя;
- б) ігнорувати протиріччя;
- в) актуалізувати протиріччя;
- г) уникати протиріч.

3. Зіткнення, протиборство політичних суб'єктів як носіїв власних інтересів, поглядів, цінностей та ідентичностей, що зумовлено їх становищем у суспільстві та роллю у владних відносинах, за вплив у системі політичних відносин, за доступ до прийняття загальнозначущих рішень, за вузькогосподарські інтереси, тобто за все те, що становить зміст влади і політичного панування: це

- а) конфліктогенний чинник;
- б) політичний конфлікт;
- в) політичний процес;

г) політичні сили.

4. Реальним об'єктом політичного конфлікту є :

а) державна влада;

б) індивіди;

в) соціально-демографічні спільноти;

г) мовно-етнічні групи.

5. Суб'єктами політичного конфлікту можуть бути:

а) індивіди;

б) релігійні групи;

в) політичні партії;

г) держави.

6. Які прийнято розрізняти три типи політичних конфліктів:

а) конфлікти інтересів, конфлікти цінностей, конфлікти ідентифікації;

б) конфлікти статусів, конфлікти інтересів, конфлікти ідентифікації;

в) конфлікти інтересів, конфлікти цінностей, конфлікти мобілізації;

г) конфлікти інтересів, конфлікти стратифікації, конфлікти ідентифікації.

7. Який із перелічених етапів політичного конфлікту розпочинається з інциденту, через що сторони конфлікту вже відкрито, свідомо і цілеспрямовано проголошують свої цілі та висувають вимоги до опонента, навмисно діють в ущерб його інтересам, що й провокує реакцію у відповідь з його :

а) зародження(виникнення);

б) формування;

в) кульмінаційного піднесення;

г) загасання.

8. Що означає в перекладі поняття cleavage:

а) усвідомлення;

б) невдоволення;

в) формування;

г) розмежування.

9. Багатопланове явище стратегічного завдання Європейського Союзу, що передбачає включення і участь всіх в економічному, соціальному, культурному і політичному житті – це:

- а) соціальна адаптація;
- б) соціальної згуртованість;
- в) соціальна ідентифікація;
- г) соціальне розмежування.

10. Яка з криз руйнівнішо впливає на структуру, відносини, інститути та органи, при чому розпадаються вертикально-ієрархічні структури влади, виявляються неупорядкованими владні відносини, зростає недисциплінованість і безвідповідальність чиновництва:

- а) парламентська криза;
- б) урядова криза;
- в) конституційна криза;
- г) техногенна криза.

Тема 15. Міжнародні відносини. Геополітика.

План семінарського заняття

1. Поняття, суб'єкти та динаміка міжнародних відносин.
2. Принципи, форми реалізації та функції зовнішньої політики.
3. Національний інтерес. Геополітика.

Ключові поняття: міжнародні відносини, міжнародна політика, міжнародні організації, ООН, Рада Безпеки, зовнішня політика, національний інтерес, геополітика.

Питання для контролю і самоконтролю:

1. Що позначає поняття «міжнародні відносини»?
2. Хто є суб'єктами міжнародних відносин на сучасному етапі?
3. На яких принципах ґрунтується міжнародний порядок в наш час?
4. Які принципи зовнішньої політики є найбільш уживаними?
5. Які форми реалізації зовнішньої політики ви знаєте?

6. Який зміст поняття «національні інтереси» і чим вони зумовлюються?

7. У чому полягає сутність геополітики і що вона передбачає?

Теми рефератів

1. Міжнародні відносини: сутність, види, форми.

2. Віденська конвенція про дипломатичні зносини (1961 р.) – нормативно-правове підґрунтя в області дипломатичного права.

3. Національний інтерес і національна безпека в геостратегії України.

4. Міжнародні політичні організації та їх роль у підтриманні миру й безпеки в сучасному світі.

Творчі завдання

Завдання 15.1

Наведіть приклади з практики міжнародних відносин, які підтверджують пораду В. Черчилля «Вивчайте історію, вчіть історію. В історії знаходиться всі таємниці політичної прозорливості».

Завдання 15.2

Прокоментуйте, наскільки є практично корисною для успіху у зовнішній політиці рекомендація Наполеона «Якщо бажаєте досягти успіху в цьому світі, то обіцяйте все і не виконуйте нічого».

Завдання 15.3

М. Ганді писав: «Ми самі повинні стати тими змінами, які хочемо побачити у світі». Якими аргументами, на Ваш погляд, слід послуговуватись, аби переконувати зовнішньополітичних партнерів задля більшої екологічної безпеки в світі?

Тести

1. Найважливішим засобом зовнішньої політики держави є:

а) збройні сили;

б) дипломатія;

в) геополітика;

г) торгівельно-економічне та культурне співробітництво.

2. Зовнішньополітична діяльність держави спрямована у першу чергу на:

- а) забезпечення власної безпеки, своїх інтересів;
- б) допомогу бідним країнам і сприяння прогресу людства;
- в) розв'язання глобальних проблем сучасності;
- г) поглиблення співробітництва з іншими країнами у галузі науки, техніки, освіти, культури, туризму.

3. Міжнародні відносини це:

- а) відносини між громадянами всередині держави;
- б) відносини між державою і громадянським суспільством;
- в) взаємодія країн, народів і міжнародних організацій між собою;
- г) взаємодія між різними адміністративно-територіальними одиницями однієї країни.

4. Одним з детермінуючих чинників міжнародних відносин є:

- а) циклічність;
- б) стихійність;
- в) періодичність;
- г) непередбачуваність.

5. Сучасний світовий розвиток визначається двома головними тенденціями, які визначають зміст міжнародних відносин:

- а) консерватизму і лібералізму;
- б) соціалізму й анархізму;
- в) універсалізму й динамізму;
- г) націоналізму й радикалізму.

6. Головними функціями зовнішньої політики є:

- а) виховна, інформаційна, ресурсна;
- б) охоронна, репрезентативно-інформаційна, організаційно-переговорна;
- в) економічна, соціалізаційна, оборонна;
- г) соціальна, організаційна, структурна.

7. Теперішній міжнародний порядок ґрунтується на принципах і нормах міжнародного права, зафіксованих у таких документах як:

- а) Конституція України (1996 р.);

б) статут ООН (1945 р.), документи Гельсінського Заключного акту (1975 р.), Паризька хартія для нової Європи (1990 р.);

в) Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.);

г) Конвенція про права дитини (1989 р.).

8. Існують такі форми реалізації зовнішньої політики як:

а) внутрішня, зовнішня, посередницька;

б) активна, пасивна, агресивна, консервативно-активна;

в) радикальна, реформістська, національна;

г) відкрита, закрита, латентна.

9. Національні інтереси це:

а) політика держави у сфері міждержавних відносин;

б) найбільш загальне теоретичне поняття, яке характеризує взаємодію країн, народів і міжнародних організацій;

в) сукупність умов (внутрішніх і зовнішніх), які забезпечують певний геополітичний статус держави, національну безпеку, суспільну стабільність, рівень і якість життя громадян;

г) вчення про державу, яка прагне розширити свій географічний і територіальний простір.

10. Творцями терміну «геополітика» є такі науковці:

а) Г. Моргентау та К. Шмітт;

б) Ф. Ратцель та Р. Челлен;

в) Х. Маккіндер та А. Мехен;

г) З. Бзежінський та С. Гантінгтон.

Термінологічний словник

Адміністративний ресурс – політична практика, коли відповідальні працівники державних установ використовують своє службове становище, аби впливати на людей та перебіг політичних, економічних, культурних, інших

подій, що перебувають поза межами їхнього підпорядкування, повноважень і компетенції. Така практика веде до позбавлення людей свободи вибору й волевиявлення на підставі їх адміністративної залежності від державних посадових осіб.

Абсентеїзм – (від лат. *absens* – відсутній) – неучасть громадян у громадському й політичному житті, у заходах, спрямованих на реалізацію їхніх прав і свобод, зокрема ухиляння від участі у виборах.

Абсолютизм (лат. *absolutes* – безумовний) – необмежена монархія, форма державного правління, за якої політична влада повністю належить одній особі — монархові та для якої характерний найвищий ступінь централізації державної влади.

Автономія (грец. *autonomia* – незалежність) – форма самоуправління частини території унітарної, а іноді й федеративної держави, наділена самостійністю у вирішенні питань місцевого значення в межах, установлених центральною владою. Населення автономної одиниці часто користується ширшими правами, ніж населення адміністративно-територіальних одиниць.

Авторитаризм – політичний режим, який характеризується субординацією суб'єктів політичних відносин, наявністю сильного центру, що має концентровану владу, можливістю застосування насильства чи примусу.

Агресія (лат. *aggressio* – напад) – несумісне зі Статутом ООН пряме чи опосередковане застосування сили однією державою (чи групою держав) проти іншої, яке має на меті захоплення території, скасування або обмеження державної незалежності, насильницьке підкорення її населення.

Агрегування інтересів – узгодження та впорядкування інтересів і потреб соціальних верств населення.

Активістська політична культура – тип політичної культури, який характеризується значним інтересом громадян до політичної системи та наслідків її функціонування, активною орієнтацією на особисту участь у політичному процесі.

Активна зовнішня політика – форма зовнішньої політики, яка полягає в

пошуках рівноваги між внутрішньою та зовнішньою політикою.

Альянс – військово-політичний союз.

Анархізм (грец. *anarchia* – безвладдя) – ідейно-теоретична й суспільно-політична теорія, в основу якої покладено заперечення інституціонального, насамперед, державного управління суспільством.

Англо-американська політична система – система з чітким розподілом функцій гілок влади, наявністю механізму стримувань і противаг, високою організованістю, стабільністю.

Анексія – приєднання, насильницьке включення до складу держави частини території іншої держави.

Аристократія (грец. *aristokratia* – влада найкращих, найзнатніших) – форма правління, за якої державна влада належить привілейованій меншості; вищий, привілейований стан (група) певного суспільства, що володіє особливими правами чи можливостями.

Артикуляція інтересів – пред'явлення вимог до осіб, що приймають політичні рішення.

Багатопартійна система – цілісне утворення, що формується всередині політичної системи суспільства на основі усталених зв'язків між політичними партіями, які відрізняються програмними настановами, тактикою, внутрішньою структурою.

Багатопартійність – одна з основоположних умов демократичного ладу, коли інтереси різних суспільних верств виражаються відповідними політичними партіями, що змагаються між собою за державну владу і здійснюють більш або менш визначальний вплив на події в суспільстві. Реальна багатопартійність не там, де багато партій, а там, де партії мають вагому соціальну базу, репрезентують суттєві інтереси, дійсно впливають на розв'язання нагальних суспільних проблем.

Бікамералізм – (від англ. *bicameral* – двопалатний) – двопалатний устрій парламенту. Верхні палати парламенту держави, як правило, виконують контрольну функцію щодо дій та рішень нижньої палати й уряду, а подекуди

мають також право законодавчого вето. У федеративних державах вони виконують функції репрезентації й захисту інтересів суб'єктів федерації. У двопалатних парламентах нижні палати обираються безпосередньо населенням, членами ж верхніх палат стають внаслідок загальних виборів (сенат США), делегування урядів суб'єктів федерації (бундесрат ФРН) або ж спадкоємного наслідування (палата лордів у Великій Британії).

Біполярність – позначення двополюсної структури світових політичних сил і відображає реальне протистояння в світі.

Біхевіоризм – метод, що базується на вивченні політичної поведінки людей засобами емпіричних методів.

Блогосфера політична – глобальне віртуальне середовище у формі публічних ресурсів, в якому застосовуються мережеві технології політичної комунікації й обговорення актуальних авторських повідомлень на політичну тематику.

Блокада політична – комплекс заходів економічного й військово-політичного характеру одних держав проти інших з метою припинення їхніх зв'язків із зовнішнім світом.

Боротьба політична – явище політичного життя, в основі якого лежить зіткнення інтересів різних політичних сил, кожна з яких прагне досягти певної політичної мети.

Буферна зона – окрема територія, що створюється для розмежування кількох районів, аби унеможливити насильство, військові дії, міжетнічні і міжрелігійні зіткнення, екологічне забруднення тощо.

Бюрократія – (від франц. *bureau* – бюро, канцелярія та грец. *kratos* – сила, влада, панування) – система управління, що спирається на розгалужену та ієрархізовану (підпорядковану єдиному початку з гори до низу) структуру чиновницького апарату. Бюрократія – це і сукупність службовців апарату державного управління.

Вето (лаг. *veto* – я забороняю) – передбачений конституціями деяких країн акт, завдяки якому глава держави або верхня палата парламенту можуть

призупинити впровадження законів або рішень, прийнятих парламентом чи його нижньою палатою.

Вибори — процедура обрання або висунення певних осіб способом відкритого чи закритого (таємного) голосування; найбільш поширений механізм створення органів та інститутів влади.

Виборча система змішана (грец. *système* – утворення) – такий порядок визначення результатів голосування, у якому поєднані елементи мажоритарної та пропорційної систем.

Виборча система мажоритарна (лат. *major* – більший) – такий порядок організації виборів і визначення результатів голосування, коли обраним вважається кандидат (або список кандидатів), який отримав більшість голосів у виборчому окрузі.

Виборча система пропорційна – такий порядок організації виборів і визначення результатів голосування, за якого розподіл мандатів між партіями, які висунули своїх кандидатів у представницький орган, проводиться згідно з кількістю отриманих партією голосів.

Виборчий бар'єр – визначена законом мінімальна відсоткова норма голосів від загальної кількості тих, хто брав участь у голосуванні, яку повинні набрати партія або блок для проходження їхніх кандидатів до парламенту. В новітній історії України ця норма становила 3 – 5 відсотків голосів на виборах до Верховної Ради.

Відокремлення – форма реалізації права на самовизначення, яка передбачає вихід нації зі складу багатонаціонального утворення під впливом волевиявлення народу.

Відповідальність політична – різновид соціальної відповідальності, що означає морально-психологічну настанову суб'єктів політики, засновану на глибокому розумінні сенсу й наслідків політичної діяльності.

Виконавча влада – одна з гілок державної влади, відповідальна за організацію та здійснення внутрішньої і зовнішньої політики, за здійснення рішень, ухвалених представницько-законодавчим органом держави.

Влада – здатність і можливість здійснювати свою волю, чинити вирішальний вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою певних засобів, зокрема авторитету, права, насильства, організаційний аспект і функціонально-специфічний початок втілення вольових рішень (економічна, політична, державна, духовна, сімейна, соціальна влада).

Відкрита влада – характеристика державної і місцевої влади, де громадяни і громадські об'єднання можуть отримувати відповідну та зрозумілу інформацію, брати участь у процесах прийняття рішень, користуватися державними послугами.

Віртуальна демократія – форма участі громадян у суспільних справах за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Влада державна – вища форма політичної влади, що спирається на спеціальний управлінсько-владний апарат і володіє монопольним правом на видання законів, інших розпоряджень і актів, обов'язкових для всього населення.

Влада законодавча – одна з трьох гілок влади, сутність якої полягає у здатності держави здійснювати свою волю, впливати на діяльність і поведінку людей та їх об'єднань за допомогою законів, правових актів, рішень, що їх приймають представницькі органи влади.

Влада політична – здатність і можливість здійснювати визначальний вплив на діяльність, поведінку людей та їх об'єднань за допомогою волі, авторитету, права, насильства; організаційно-управлінський та регулятивно-контрольний механізм здійснення політики.

Влада судова – одна з трьох гілок державної влади; необхідна умова реалізації принципу поділу влади, покликана запобігати можливості змови чи протистояння двох інших гілок влади (законодавчої та виконавчої), створювати перепони, щоб унеможливити виникнення диктатури.

Вождизм – владні відносини, засновані на поділі групи (організації) на керівників і підлеглих, на особистій відданості політичному лідеру, вождю. Вождизм переважно властивий для тоталітарних і авторитарних режимів.

Волюнтаризм (лат. *voluntarius* – залежний від волі) – позиція суб'єкта

політики, згідно з якою головним чинником досягнення поставленої мети є воля, особисті устремління й політичні наміри.

Гегемонізм державний – здійснення курсу на домінування в міжнародній політиці на рівні держави.

Геноцид (грец. *genos* – рід і *caedere* – вбиваю) – здійснювані владою масові переслідування, гоніння і навіть знищення певної національної, етнічної, расової, соціальної, культурної, релігійної спільноти.

Геополітика (грец. *ge* – земля і *politike* – політика) – політологічна концепція про вплив географічного простору держав на їхні політичні цілі та інтереси.

Геополітична напруженість – стан міжнародних відносин, що характеризується невдоволеністю з боку їх суб'єктів ситуацією, що склалася, конфліктністю між ними та глобальними загрозами.

Гібридна війна – різновид війни із поєднанням принципово різних типів і способів її ведення, які скоординовано застосовуються задля досягнення єдиної прикінцевої мети.

Глава держави — державна посада, інституція, якій належить чільне місце в системі органів державної влади, яка уособлює єдність нації, символізує державу, покликана гарантувати її цілісність, бути чинником гармонійної та ефективної взаємодії гілок державної влади між собою.

Глава уряду — керівник виконавчої влади в державі (прем'єр-міністр, канцлер, голова ради міністрів тощо), чільна фігура в системі державного врядування.

Глобалізм (франц. *global* – загальний, всесвітній) – політична практика, зорієнтована на розв'язання локальних суспільних проблем з урахуванням їхнього взаємозв'язку з проблемами зовнішніми, більш загальними, з передбаченням їх наслідків для світових процесів.

Голосування — безпосередній акт волевиявлення громадян під час виборів. Складається з ідентифікації (засвідчення особи) виборця, отримання бюлетеня і власне голосування.

Громадська думка — відображення ставлення народу (в цілому або окремих спільнот) до влади, її діяльності, до політики.

Громадські об'єднання – об'єднання, створені з метою реалізації та захисту громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав, інтересів людини, які сприяють розвитку творчої активності й самостійності громадян, їх участі в управлінні державними та громадськими справами

Громадянське суспільство – суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних якостей, яке, будучи незалежним від держави, спільно з нею формує розвинені правові відносини, взаємодіє заради спільного блага. Є основою правової, соціальної, демократичної держави.

Група тиску – суспільно-політичне об'єднання, яке прагне задоволення власних інтересів через вплив на державну владу або політичні партії. Від партії відрізняється тим, що вона безпосередньо не бореться за владу, не бере участі в керівництві та управлінні державою.

Демократія – (від грец. *demos* – народ і *kratos* – влада) – така форма організації державної влади, за якої народ визнається джерелом влади і яка передбачає розумний її поділ, вільну виборність й регулярну змінюваність органів влади і посадових осіб, прийняття рішень за більшістю голосів.

Демократія представницька – порядок розгляду і вирішення державних і громадських питань повноважними представниками населення (виборними або призначеними).

Демагогія (грец. *demagogia*, від *demos* – народ і *ago* – веду) –форма свідомого введення в оману широких мас, спекуляція на реальних труднощах і проблемах, потребах і сподіваннях людей з метою досягнення політичного успіху.

Депутат – (від лат. *deputatus* – визначений, посланий) – особа, уповноважена групою людей на виконання якихось відповідальних завдань і доручень, на представництво і захист їхніх інтересів. Депутат – це виборний член представницького органу влади – парламенту чи зібрання нижчого рівня.

Держава – особлива форма людської спільноти, яка володіє суверенітетом і має певну структуру та організацію політичної влади і управління соціальними процесами на певній території.

Держава правова — тип держави, основними ознаками якої є верховенство закону, поділ влади, правовий захист особи, юридична рівність громадянина й держави.

Держава соціальна — держава, що прагне до забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, співучасті в управлінні виробництвом, а в ідеалі — приблизно однакових життєвих шансів, можливостей для самореалізації особистості.

Державний суверенітет – незалежність держави у зовнішніх і верховенство у внутрішніх справах.

Державний устрій — спосіб організації адміністративно-територіальної, національно-територіальної єдності держави, особливості відносин між її складовими.

Децентралізація влади – передача центром компетенції, ряду функцій і повноважень місцевим органам влади, які не підпорядковані центральній владі; правове відчуження повноважень держави як юридичної особи на користь іншої юридичної особи – місцевої влади.

Екстремізм (лат. *extremus* — крайній) — в ідеології й політиці схильність до крайніх поглядів і способів досягнення певних цілей. Екстремісти виступають проти існуючих громадських структур та інститутів, намагаючись підірвати їхню стабільність, розхитати й ліквідувати їх силою заради своїх групових цілей.

Електорат – (від франц. *electeur* – обираю) – корпус виборців, сукупність громадян, які користуються активним виборчим правом, тобто правом обирати когось до складу органу влади.

Еміграція (лат. *emigratio* – виселення, переселення) – переселення з батьківщини в іншу країну, а також тривале перебування громадян за межами батьківщини внаслідок такого переселення.

Етатизм (франц. *état* – держава) – поширення активності та впливу

держави на соціально-політичне життя із застосуванням централізації бюрократизації та концентрації політичної влади; політика активного втручання держави в економічну та інші сфери життя, цілковита їх підконтрольність державі.

Етнос (грец. *ethnos* – народ) – стійка сукупність людей, яка належить до певного народу, проживає на території чи в складі іншого народу і зберігає свою культуру, побут, мовні та психологічні особливості.

Загальне виборче право – один з основоположних принципів демократичного виборчого процесу, який означає, що до участі у виборах мають бути залучені всі громадяни країни, які досягли встановленого законом віку, без жодних обмежень, за винятком випадків, однозначно визначених законом.

Законодавча влада – орган державної влади, відповідальний за створення й дотримання певної системи законодавства, уповноважений ухвалювати нові і змінювати чинні закони. До функцій парламенту як органа законодавчої влади в демократичних суспільствах належать також репрезентація інтересів громадян, формування державних органів, призначення на посади тощо.

Зовнішня політика – політика держав у сфері міждержавних відносин.

Заколот — таємна змова вузького кола осіб з метою здійснити збройне повалення існуючої влади або примусити її прийняти потрібне рішення.

Ідентичність (лат. *identifico* — ототожнення) — усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної групи, свого статусу, ролі.

Ідеологія (грец. *idea* — поняття і *logos* — учення) — система концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відображає інтереси, світогляд, ідеали, умонастрій людей, класів, націй, суспільства, політичних партій, громадських рухів та інших суб'єктів політики.

Імпічмент (англ. *impeachment* – звинувачення) – особливий порядок і встановлена законом процедура притягнення до відповідальності за грубі порушення закону вищих посадових осіб до завершення терміну одержаних ними внаслідок виборів повноважень.

Інавгурація (лат. *inaugure* – присвячую) – урочиста церемонія вступу на

посаду глави держави. Ця процедура передбачає публічне виголошення новим главою держави клятви та програмної промови.

Інженерія виборча (лаг. *ingenium* – уроджені здібності, дотепність, талант, геній) — пристосування виборчих процедур до реалізації інтересів правлячої та політичної еліт щодо завоювання і збереження влади в державі (регіоні, місті тощо).

Інституціональна підсистема – підсистема політичної системи, до якої входять держава та її інститути, політичні партії, засоби масової інформації, церква та ін.

Інтегративна функція політичної культури – досягнення на базі загальноприйнятих політико-культурних цінностей злагоди в межах існуючої політичної системи.

Істеблішмент (англ. *establishment* — установа) — правляча еліта, керівні кола якоїсь країни

Компаративістика – порівняльна політологія; галузь політології, що вивчає політичний процес і політичні інститути в їх предметному порівнянні.

Компроміс (лат. *compromissum* – угода, згода) – згода, порозуміння з політичним противником, досягнуті шляхом взаємних поступок.

Комунікативна функція політичної культури – функція, яка дозволяє встановити зв'язок між учасниками політичного процесу, а також передавати елементи політичної культури від покоління до покоління, накопичувати політичний досвід

Консенсус (лат. *consensus* – згода, одностайність) – згода між суб'єктами політики з певних питань на основі базових цінностей і норм, спільних для всіх основних соціальних та політичних груп суспільства; прийняття рішень без голосування за виявленням всезагальної згоди.

Консерватизм (лат. *conservare* – зберігати, охороняти) – політична ідеологія і практика суспільно-політичного життя, зорієнтована на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.

Конституціоналізм – теорія і практика обмеження всевладдя держави з допомогою права, основні норми якого відображено в конституції.

Конфедерація – союз самостійних, суверенних держав, який створюється з метою проведення єдиної політики щодо вирішення певних проблем.

Конфронтація політична – динамічний аспект міждержавних взаємодій, який характеризується напруженістю відносин.

Легітимність – здатність політичного режиму досягати суспільного визнання й виправдання обраного політичного курсу, винесених ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади. Це стан, коли правомочність даної влади визнають суспільство і міжнародне співтовариство.

Лібералізм (лат. *liberalis* – вільний) – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва та демократичних свобод і обмежує сфери діяльності держави.

Лобізм (англ. *lobby* – кулуари) – діяльність соціальних груп, які обстоюють свої особливі політичні інтереси; групи тиску на органи законодавчої та виконавчої влади.

Макіавеллізм – різновид політичної поведінки, що виправдовує будь-які засоби (в тому числі й віроломні, жорстокі) заради досягнення поставленої мети. Термін пов'язаний з ім'ям італійського політичного діяча й мислителя Н. Макіавеллі.

Менеджмент політичний – система управління, в основі якої покладено політичні процеси, передбачення їх наслідків, вироблення рекомендацій для політичного керівництва та забезпечення їх реалізації у політичній практиці.

Міжнародні відносини – сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних та інших зв'язків між державами й системами держав, між головними соціальними, економічними, політичними силами, організаціями й громадськими рухами, які діють на світовій арені.

Міжнародні організації – об'єднання держав, національних громадських організацій та індивідуальних членів з метою вирішення питань регіонального або глобального характеру, відвернення та врегулювання воєнних конфліктів.

Монархія – форма правління, яка характеризується спадковою передачею влади голові держави, і вона не є похідною від якоїсь іншої влади та виборців.

Мондіалізм – концепція та суспільно-політичний рух за об'єднання держав у світову федерацію з подальшим утворенням світового уряду, що є необхідною умовою постіндустріальної цивілізації.

Нацизм – різновид політичного режиму, для ідеології якого характерні расизм, шовінізм, антидемократизм, елітизм, зовнішньополітичний експансіонізм, марення про світове панування.

Національна безпека — державна політика, спрямована на створення внутрішніх і зовнішніх умов, сприятливих для збереження чи зміцнення життєво важливих національних цінностей; стан, що забезпечує захищеність інтересів народу й держави, суспільства та його громадян.

Національна політика — науково обґрунтована система заходів, спрямована на реалізацію національних інтересів, розв'язання суперечностей у сфері етнонаціональних відносин.

Національний інтерес – стратегічна мета зовнішньої політики держави і засоби її досягнення. У загальному виді відображений в конституції держави.

Нейтралітет – спосіб міждержавного політичного розвитку; особливий правовий статус держави й зовнішньополітична мета.

Номенклатура (від лат. *nomen* – ім'я) – коло посадових осіб, призначення та затвердження яких відноситься до компетенції вищестоящих органів.

Опозиція – політичні сили, що протиставляють свою політику політиці правлячої партії або уряду.

Охлократія (грец. *ochlos* – натовп і *kratos* – влада) – домінування в політичному житті суспільства впливу натовпу, юрби, один із способів здійснення політичної влади, що суттєво доповнює кризові політичні режими.

Парламент (франц. *parler* – говорити, розмовляти) – найвищий законодавчий і представницький орган влади в державі з республіканською формою правління, який обирається населенням.

Партійна система – сукупність політичних партій, пов'язаних з іншими

елементами політичної системи та між собою певними впорядкованими відносинами.

Патріархальна політична культура – політична культура, для якої властиві відсутність у людей інтересу до політики, політичної влади та політичних інститутів; невіддільність політичних орієнтацій від релігійних норм, орієнтація членів суспільства на вождів племені, шаманів.

Підданська політична культура – тип політичної культури, який відзначається певним інтересом соціальних суб'єктів до функціонування політичної системи. Проте самі суб'єкти не проявляють особливої політичної активності, покладаючи свої надії на органи влади та політичних лідерів.

Плюралізм (лат. *pluralis* – множинний) – світоглядний принцип, за яким багатоманітність визнається природою властивістю суспільного буття.

Поведінка політична – взаємодія суб'єкта з політичною реальністю, яка охоплює його дії та орієнтації щодо політичної практики.

Поділ влади – принцип розмежування функцій в єдиній системі державної влади з поділом її на законодавчу, виконавчу й судову гілки влади, які здійснюють свої повноваження кожна самостійно, врівноважуючи одна одну.

Поліс – особлива форма політичної і соціально-економічної організації суспільства в давній Греції та Італії; поліс – перше в історії втілення єдності політичної структури і громадянського суспільства.

Політика (грец. *politika* – державні й суспільні справи) – організаційна, регулятивна й контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована головно на досягнення, утримання й використання влади індивідами й соціальними групами у своїх власних інтересах.

Політика внутрішня — діяльність державних органів, установ, правлячих партій, спрямована на узгодження інтересів окремих верств населення країни, на певне їх підпорядкування та можливе за конкретних умов задоволення, на збереження існуючого стану в суспільстві або на цілеспрямоване його перетворення, на забезпечення цілісності, взаємозв'язку і взаємодії окремих сфер

суспільства.

Політика зовнішня – загальний курс держави в міжнародних справах, який регулює відносини з іншими державами та міжнародними організаціями відповідно до потреб, цілей і принципів її внутрішньої політики.

Політика міжнародна – система економічних, правових, дипломатичних, ідеологічних, військових, культурних та інших зв'язків і відносин між народами, державами й групами держав, провідними соціальними, економічними та політичними силами й організаціями, що діють на світовій арені.

Політична влада – здатність і можливість здійснювати визначальний вплив на політичну діяльність і політичну поведінку людей та їх об'єднань за допомогою будь-яких засобів – волі, авторитету, права, насильства; центральні, організаційні й регулятивно-контрольні засади політики.

Політична діяльність – цілеспрямовані дії, за допомогою яких члени політичної системи впливають або намагаються впливати на результати її діяльності.

Політична еліта (франц. *élite* – краще, добірне) – меншість суспільства, що являє собою достатньо самостійну, вищу, відносно привілейовану групу, наділену видатними психологічними, соціальними й політичними якостями, яка бере безпосередню участь у затвердженні та здійсненні рішень, пов'язаних із використанням державної влади або здійсненням впливу на неї.

Політична ідеологія – система концептуально оформлених політичних, правових, релігійних, естетичних і філософських уявлень, поглядів та ідей, які відображають ставлення людей до дійсності й одне до одного, способи пізнання та інтерпретації буття з позицій цілей, ідеалів, інтересів певних соціальних груп та суб'єктів політики.

Політична криза – фаза політичного процесу, яка характеризується порушенням політичної стабільності в суспільстві, неможливістю ефективного функціонування політичної системи; гострий, важкий політичний стан суспільства, державно-правової системи, партій.

Політична модернізація – сукупність теоретичних уявлень та практичних

дій стосовно принципів, напрямків, форм та способів політики, спрямованої на забезпечення переходу традиційних суспільств на рейки розвиненої ринкової економіки, демократії, культурного та ідеологічного плюралізму, дотримання прав і свобод.

Політична культура – рівень засвоєння людиною й суспільством політичних ідей, поглядів, концепцій, програм, досягнень суспільно-політичної думки; зрілість і компетентність в оцінках політичних явищ; форма політичної етики, поведінки, вчинків і дій.

Політична партія – добровільне об'єднання людей на ідеологічному та організаційному ґрунті з метою завоювання, утримання та використання державної влади для реалізації інтересів певних соціальних груп.

Політична свідомість – опосередковане відображення політичного життя суспільства, суттю якого є проблема влади, формування, розвиток і задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів; сукупність поглядів, оцінок, установок, які, відображаючи політико-владні відносини, набувають відносної самостійності.

Політична система суспільства – це цілісна, інтегрована сукупність політичних суб'єктів, структур і відносин, що відображає інтереси усіх політичних і соціальних сил суспільства.

Політична соціалізація – своєрідне уведення людини про політичне середовище, залучення її до системи сформованих в суспільстві політичних орієнтацій, традицій, навичок, передача їй та засвоєння нею існуючих політичних відносин, процесів, явищ, включення її до системи політичних зв'язків шляхом розвитку її політичної активності та наділення її якостями, що необхідні для нормального функціонування суспільства.

Політичне відчуження – процес, який характеризується сприйняттям політики, держави, влади як сторонніх, чужих сил, які панують над людиною, пригнічують її.

Політичне життя – одна з основних сфер суспільного життя, пов'язана з діяльністю і відносинами індивідів і соціальних спільнот, створених ними

політичних інститутів для виявлення інтересів соціальних суб'єктів, а також боротьба за їх реалізацію через посередництво політичної влади у процесі політичного розвитку

Політичне лідерство – такий різновид політичних відносин лідера до співтовариства, членом якого він є, при якому першого (тобто лідера) наділено певним обсягом прав і відповідальності формулювати та виражати інтереси і цілі співтовариства, виступати ініціатором у їх здійсненні та направляти на це політичну діяльність усього співтовариства.

Політичний авантюризм (франц. *aventure* – пригода) – політичні наміри й дії, що спираються на віру та обман, спрямовуються на здійснення мети, заснованої на уявленнях, бажаннях, міфічних переконаннях без урахування реальних політичних сил і можливостей, розрахованої на випадковий успіх.

Політичний блок (англ. *block* – угода, союз) – об'єднання, союз політичних партій, громадських організацій, груп людей задля узгоджених дій, досягнення спільних, насамперед політичних цілей.

Політичний конфлікт – зіткнення несумісних, часом протилежних, інтересів, дій, поглядів окремих людей, політичних партій, громадських організацій, етнічних груп, націй, держав та їх органів, військово-політичних і політико-економічних організацій (блоків).

Політичний лідер – це особистість, що здійснює постійний і вирішальний вплив на суспільство, державу, організацію. Існування інституту політичного лідерства у наш час викликане потребою соціальних систем у збалансованому розвитку і оперативному управлінні.

Політичний плюралізм – існування різноманітних політичних позицій учасників політичного процесу та можливість їх інституціоналізації й представлення на владному рівні.

Політичний маркетинг — сукупність форм, методів і технологій дослідження, проектування, регулювання та впровадження в суспільно-політичну практику певних настанов суспільної свідомості з метою завоювання та утримання контролю за ринком влади.

Політичний менеджмент — система управління політичними процесами; наука і мистецтво аналізу тенденцій політичного розвитку, передбачення його наслідків, вироблення рекомендацій для політичного керівництва та забезпечення реалізації в політичній практиці.

Політичний процес – сукупність дій різноманітних політичних суб'єктів, котрі прагнуть реалізації певних політичних цілей, програм.

Політичний режим – сукупність методів і засобів, за допомогою яких владні органи здійснюють управління суспільством і забезпечують своє політичне панування.

Політичні відносини — взаємозв'язки соціальних суб'єктів, у яких відображені їхні інтереси і здійснюється політична діяльність – співробітництво чи боротьба (вибори, референдуми, мітинги, зібрання, маніфестації, страйки тощо).

Політичний розвиток – багатовимірний процес, у ході та в результаті яких відбуваються зміни у політичній поведінці, політичній культурі, в самій політичній системі суспільства.

Популізм (лат. *populus* – народ) – загравання певних політиків і політичних сил із масами, гра на їхніх труднощах та обіцянки надзвичайних успіхів у вирішенні соціально-економічних проблем у разі приходу до влади.

Права людини – поняття, що характеризує правовий статус людини по відношенню до держави, її можливості та домагання в економічній, соціальній, політичній і культурній сферах. Права людини мають природний і невідчужуваний характер. Вільне й ефективне здійснення прав людини – одна із головних ознак громадянського суспільства і правової держави.

Правляча партія – політична партія, що має більшість у парламенті та бере на себе відповідальність щодо формування і діяльності уряду.

Правова держава – тип держави, головними ознаками якої є неподільне панування права, якого дотримуються всі, верховенство закону, поділ функцій влади, правовий захист особи, юридична рівність громадянина і держави.

Представницька демократія – форма демократії, за якої громадяни

доручають прийняття державних рішень своїм представникам (делегатам, депутатам), уповноважують їх презентувати й відстоювати свої інтереси і, таким чином, через своїх обранців впливають на управління державою.

Прикладна політологія – складова частина загальної політології, яка використовує засоби мікрополітичного аналізу й вивчає окремі поодинокі явища політичного життя.

Примирення національне – соціально-політичний і духовно-психологічний процес із метою припинення конфлікту всередині держави шляхом взаємних компромісів, умиротворення певної території (соціополітичної, етнокультурної, релігійної спільноти), наслідком чого стає звершення військових дій і досягнення загальнонаціональної злагоди.

Принципи міжнародної політики – норми, що визначають цивілізовану політичну технологію у відносинах держав між собою і що закріплені в ряді авторитетних міждержавних документів.

Революція – докорінні якісні зміни в розвитку певних явищ природи, суспільства, засобів виробництва, різних галузей знань.

Республіка (лат. *respublica*, від *res* – справа, *public* – громадський) – форма державного правління, за якої вища влада належить виборним представницьким органам, а глава держави обирається населенням або представницьким органом.

Ресурси влади – сукупність засобів, використання яких забезпечує вплив на об'єкт влади відповідно до цілей суб'єкта.

Референдум (лат. *référéndum* – те, що має бути повідомлене) – спосіб прийняття законів та інших рішень з найважливіших питань суспільного життя прямим волевиявленням громадян через усенародне голосування

Реформа політична – перетворення, зміна політичного життя суспільства, що здійснюються без руйнації основ існуючого ладу.

Рівність політична – демократичний принцип, що означає рівність людей перед законом і демократичними органами основоположної влади, рівну міру відповідальності за однакові дії. Політична рівність передбачає рівний доступ громадян до державних посад й участі у прийнятті спільних рішень.

Рішення політичне – політична дія інформованого суб'єкта влади для реалізації певної мети, що передбачає оптимізацію умов функціонування даного суб'єкта і визначення перспектив його подальшого розвитку.

Самоврядування місцеве – політико-правовий інститут, у межах якого здійснюється управління місцевими справами в низових адміністративно-територіальних одиницях (громадах) через самоорганізацію місцевих жителів, за згодою і при підтримці держави.

Санітарний кордон – механізм протидії поширенню радикальних ідей і партій, стримування політики ідеологічно небезпечних держав.

Світовий політичний процес – сукупна діяльність народів, держав та їхніх інститутів, соціальних спільностей та їхніх організацій і рухів, які переслідують певні політичні цілі в царині міжнародного життя.

Сепаратизм (франц. *séparatisme*, від лат. *separatus* – окремий) – рух за територіальне відокремлення тієї чи іншої частини держави з метою створення нового державного утворення або надання певній частині держави автономії за національними, релігійними чи мовними ознаками.

Свободи політичні – можливість громадян захищати й відстоювати свої інтереси та права у визначеному законом порядку. Політичні свободи спираються на основоположні права людини, передусім на право вільного розвитку особи. Серед суто політичних свобод – свобода зборів, право засновувати спілки й товариства, свобода волевиявлення (виборче право).

Соціалізація політична – процес засвоєння індивідом упродовж його життя політичних знань, норм і цінностей суспільства, до якого він належить.

Соціалізм – вчення і теорія, які стверджують ідеал суспільного устрою, заснованого на суспільній власності, відсутності експлуатації, справедливому розподілі матеріальних благ і духовних цінностей в залежності від затраченої праці.

Соціальна база партії – частина населення країни, що підтримує програму певної політичної партії та голосує за неї на виборах.

Соціальна держава – держава, яка забезпечує громадянинові гідні умови

життя, праці, соціальної захищеності, надає можливості для самореалізації.

Структура політичної системи – сукупність владних інститутів, що пов'язані між собою і створюють стійку цілісність.

Суб'єкт міжнародного права – держава, яка реалізує принцип міжнародного права на самовизначення, державний суверенітет, недоторканість території, рівність у відносинах з іншими суб'єктами міжнародної політики та інше.

Суверенітет (франц. *souveranite* – верховна влада) – повновладдя держави на певній території, її незалежність у зовнішніх і внутрішніх справах.

Тероризм (лат. *terror* – жах, страх) — здійснення політичної боротьби засобами залякування, насильства аж до фізичної розправи з політичними противниками; дестабілізація суспільства, державно-політичного ладу шляхом систематичного насильства і залякування, політичних вбивств і провокацій.

Технології виборчі – сукупність політико-організаційних, інформаційних, пропагандистських та інших дій з метою приведення до влади певного політика, групи політиків, політичної організації чи їх об'єднання.

Толерантність (лат. *tolerantis* – терплячий) – терпиме ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань та позицій. Є неодмінною умовою демократичного, правового, стабільного суспільно-політичного устрою.

Тоталітаризм (лат. *totalis* – увесь, повний) – спосіб організації суспільства, який характеризується всебічним і всеохоплюючим контролем влади над суспільством, підкоренням суспільної системи державі, колективними цілями, загальнообов'язковою ідеологією.

Узурпація (лат. *usurpatio* – оволодіння) – насильницьке, протизаконне захоплення влади або присвоєння чужих прав на щось, чужих повноважень.

Унітарна держава – держава, яка характеризується однаковим юридичним статусом усіх адміністративно-територіальних одиниць, що обмежені в своїх повноваженнях і не мають якоїсь політичної самостійності.

Устрій адміністративно-територіальний – поділ території держави на певні частини – краї, області, провінції, землі, штати, департаменти, губернії,

райони, кантони тощо. Він зумовлений соціальною природою держави, традиціями історичного розвитку, завданнями й цілями пануючого режиму.

Фашизм – (лат.*fascio* – пучок, в'язка) – ідейно-політична течія, що сформувалася на основі синтезу сутності нації як вічної та найвищої реальності та догматизованого принципу соціальної справедливості; екстремістський політичний рух, різновид тоталітаризму.

Федеративна держава – держава, яка є об'єднанням кількох територіальних утворень у єдиний союз. Дані утворення мають певну самостійність, значні повноваження і власне законодавство.

Фейк політичний – навмисно неправдиве повідомлення стосовно політичної сфери з метою дезінформації громадян, дискредитації політичних опонентів, окремих суспільних сил і діячів.

Форма державного правління – спосіб організації верховної державної влади, принцип і механізм взаємодії її структурних елементів.

Форма державного устрою – територіально-політична організація держави, яка характеризується певним політико-правовим статусом її складових частин і принципами взаємовідносин центральних і регіональних органів державної влади.

Харизма (грец. *charisma* – милість, благодать, божий дар) — особливий тип легітимності, організації влади і лідерства, заснований на виняткових якостях тієї чи іншої особистості, головним чином релігійного або політичного діяча, що дозволяють йому здійснювати в суспільстві функції пророка, вождя чи реформатора.

Словник персоналій

Августин, Блаженний (156 – 220) – ранньохристиянський мислитель. Головна праця «Про град Божий». Обґрунтовував теократичну ідею примату духовної влади над світською. Під впливом Августина сформувалась доктрина «двох мечів», згідно з якою церковна влада безпосередньо, а державна – опосередковано походять від Римського Папи.

Алмонд, Габріел (1911 – 2002) – американський політолог, запровадив до наукового обігу поняття «політична культура». Один із авторів теорії політичних систем. У працях «Порівняльна політика: концепція розвитку», «Громадянська культура: перегляд концепції» розробив метод порівняльного політичного аналізу.

Аристотель (384 – 322 до н. е.) – давньогрецький філософ. Соціально-політичній проблематиці присвячені праці «Політика», «Етика». Родоначальник патріархальної концепції походження держави. Розробив класифікацію форм правління. Ототожнював право і політичну справедливість, підкреслюючи тим самим його зв'язок з державою як моральним спілкуванням між вільними

громадянами.

Бакунін, Михайло (1814 – 1876) – російський революціонер, один із засновників анархізму, автор праці «Державність і анархія». Вважав, що свобода людини полягає у її звільненні від зовнішнього примушування. Заперечував концепцію суспільного договору, оцінював релігію як знаряддя панування в руках привілейованих верств і аморальних типів.

Бентам, Ієремія (1748 – 1832) – англійський політичний філософ, правознавець, автор праць «Принципи законодавства», «Керівні начала конституційного кодексу для всіх держав». Заперечував теорію природного права, походження держави внаслідок суспільного договору. Виступав за прозоре і доступне законодавство. Розробив теорію утилітаризму (користь, вигода), що спирається на чотири основні постулати: одержання задоволення і виключення страждання складають сенс людської діяльності; корисність, можливість виступати засобом розв'язання будь-якого завдання; моральність як те, що орієнтує на максимум щастя для найбільшої кількості людей; установлення гармонії індивідуальних і суспільних інтересів як мети розвитку людства.

Бернштейн, Едуард (1814 – 1876) – німецький публіцист і політичний діяч, автор праць «Проблеми соціалізму та завдання соціал-демократії», «Нариси з історії та теорії соціалізму». Один із засновників ідеології соціал-демократії. Виступав за реформування основних інститутів буржуазного суспільства і відмову від радикальних дій.

Бжезинський, Збігнев (нар. 1928) – американський політолог, державний діяч, автор глобальної стратегії антикомунізму, теорії технотронної ери, концепції американської гегемонії нового типу.

Боден, Жан (1530 – 1596) – французький політик, філософ, правознавець. Автор праці «Шість книг про республіку», в якій концептуально розробив вчення про суверенітет, за яким державній владі має належати виключні повноваження – право видавати і скасовувати закони без погодження з будь-ким, право війни і миру, право призначати посадових осіб, право здійснювати правосуддя, право на

оподаткування і випуск грошей.

Вебер, Макс (1864 – 1920) – німецький соціолог, філософ, економіст, один із засновників сучасної політичної науки. У працях «Протестантська етика й дух капіталізму», «Політика як покликання та професія» та інших запропонував концепцію легітимності влади, теорію бюрократії.

Верещинський, Йосип (близько 1530 – 1598) – український церковний діяч, автор ряду політичних, полемічних, моралізаторських та поетичних творів. Як мислитель та історик Й. Верещинський вважається автором упровадження до політичного словника поняття «український народ» та наповнення його етнополітичним змістом.

Віко, Джамбатіста (1668 – 1744) – італійський філософ, автор праць «Про незмінність правознавства», «Нова наука», «Основи нової науки про загальну природу націй». Висунув циклічну теорію розвитку суспільства – формуються і змінюють одна одну три стадії: богів, героїв і людей. Хід історії розглядав не як фатальну закономірність, а як процес, зумовлений рядом чинників, визначальну роль в яких відіграє людська діяльність.

Вольтер (1694 – 1778) – французький філософ, письменник, історик, автор праць «Філософські листи», «Досвід загальної історії про звичаї і дух народів», «Трактат про толерантність». Визначав природне право у зв'язку з законами розуму, які надає кожному його людська природа. Сформулював погляд на свободу як на залежність виключно від законів, які й повинні забезпечувати свободу думки, совісті, слова, юридичну рівність. У зв'язку з цим виступав за віротерпимість.

Гегель, Георг Вільгельм (1770 – 1831) – німецький філософ, автор праць «Конституція Німеччини», «Про наукові способи дослідження природного права», «Філософія права». Розглядав державу як ідею розуму, свободи і права, заперечував договірну теорію походження держави. Визначив громадянське суспільство як опосередковану працею систему потреб, яка базується на пануванні приватної власності, загальній формальній, правовій рівності людей.

Гоббс, Томас (1588 – 1679) – англійський філософ, державний діяч, автор

праць «Про громадянина», «Левіафан». Державу розглядав як результат угоди між людьми, що поклала край природному стану «війни всіх проти всіх». Сформулював права державної влади та її обов'язки, головними з яких є: захист від зовнішніх ворогів, збереження миру всередині держави, благополуччя людей і надання можливості кожному громадянину послуговуватися своєю свободою без ущербу для інших.

Гроцій, Гуго (1483 – 1546) – голландський правознавець, автор праць «Про право здобичі», «Три книги про право війни і миру». Вважається засновником сучасного міжнародного права, договірної теорії походження держави.

Грушевський, Михайло (1877 – 1945) – український вчений, державний і громадсько-політичний діяч. Сформулював концепт «національного проекту», в основі якого лежить українська ідея. Припускав можливість забезпечення самостійності України у федералістичній державній конструкції: російській, європейській, всесвітній. Неодмінними умовами цього вважав самостійність, добровільність, рівність усіх суб'єктів.

Даль, Роберт (1915 – 2014) – американський політолог, один із засновників теорії плюралістичної демократії. Основні праці – «Вступ до теорії демократії» (1956), «Плюралістична демократія в США» (1967), «Поліархія: участь і опозиція» (1971). В центрі наукової уваги – проблеми трансформації політичних систем, співвідношення свободи, рівності та демократії. Автор терміну «поліархія», під якою розуміється особливий тип політичного режиму, що характеризується двома основними ознаками: плюралістичністю та опозиційністю.

Демокріт (460 – 370 до н.е.) – давньогрецький філософ. Вважав, що становлення суспільства є природним процесом. В ході його виникають закони і держава, інтереси якої мають переважати. Найкращою формою правління є демократія, за якої є умови для найбільшої кількості людей брати участь у суспільних справах. Демократія має підтримуватися з допомогою законів, які є засобами досягнення кращого життя. Тому законослухняність є чеснотою.

Джефферсон, Томас (1743 – 1826) – американський філософ, громадський

і державний діяч, автор проекту Декларації про незалежність. Вважав, що уряд створюється людьми для охорони їх природних прав. Влада уряду базується на згоді народу підкорятися йому. Тому народ вправі змінити форму правління чи чинний уряд. Виступав за рівність громадян у політичних і виборчих правах.

Драгоманов, Михайло (1817 – 1885) – український мислитель. В основу політичної ідеології поклав принципи лібералізму і демократії: рівність прав для кожної людини, свободу слова, друку й науки, зборів і товариства, право безперешкодної самоуправи (автономії) для кожної громади в її справах, повної самостійності для вільної спілки (федерації) громад на всій країні. Україна має бути федерацією вільних громад у рамках міжнародної федерації.

Донцов, Дмитро (1883 – 1973) – український публіцист, політичний діяч, літературний критик, ідеолог українського інтегрального націоналізму. Згідно з ним нація – це абсолютна цінність. Вища мета – незалежність держави на чолі з правителем з необмеженими владними повноваженнями. Політичні партії, класи повинні поєднатися заради цього. Нація є воля до влади і воля до життя і тому формується вона на шляху боротьби за власну ідею та твердою вірою у власні сили. З огляду на це вважав шкідливими для національної ідеї гуманізм і вплив на неї загальнолюдських цінностей.

Дюверже, Моріс (1917 – 2014) – французький політолог, соціолог. У праці «Політичні партії» дав розгорнутий аналіз походження і сутності політичних партій, закономірностей їхнього розвитку та функціонування в межах різних політичних режимів і виборчих систем.

Іларіон, митрополит (990 – 1088) – митрополит Київський та всієї Руси, перший митрополит слов'янського походження, оратор і письменник, церковно-політичний діяч, автор «Слова про Закон і Благодать». У ньому послідовно викладено концептуально оформлені політико-правові ідеї, які відбивали суспільно-політичну свідомість правлячого стану тогочасного давньоруського суспільства.

Істон, Девід (1917 – 2014) – американський політолог, автор праць «Політична система», «Концептуальна структура для політичного аналізу»,

«Системний аналіз політичного життя». В них сформулював поняття політичної системи, визначив її складові, механізми та закономірності її функціонування та роль у розподілі ресурсів і цінностей.

Кампанелла, Томмазо (1568 – 1639) – італійський мислитель, автор праці «Місто Сонця». Вважав, що ідеальній державі мають бути властиві суспільна власність, громадське виховання дітей, виконання функції організації виробництва і розподілу, жорстка регламентація всіх сторін життя людини.

Констан, Бенжамен (1767 – 1830) – французький мислитель, автор праці «Курс конституційної політики». Запропонував класичне ліберальне визначення свободи як незалежності людини від свавілля держави. Заперечував ідею народного суверенітету. Гарантією особистої свободи є закон. Особливу роль у цьому відіграє судова влада, яка має бути незалежною і включати інститут присяжних. Виступав за повну самостійність муніципальної влади.

Кант, Іммануїл (1724 – 1804) – німецький філософ, автор праць «Метафізичні вчення про право», «Довічного миру», «Ідеї загальної історії під космополітичним кутом зору». В основі його державно-правової концепції покладено етику. Оскільки дії людини реалізують її свободу, то для обмеження свавілля існує право, яке має примусовий загальнообов'язковий характер. Засобом цього є держава – множина людей, що підкоряються правовим законам. Головне її завдання – захищати та гарантувати права і свободи громадян.

Кістяківський, Богдан (1868 – 1920) – український правознавець, теоретик лібералізму. У теорії правової держави виділяв концепти прав людини як її центральний елемент і правового соціалізму, у центрі якої «право на гідне існування», що включає право на прожитковий мінімум і освіту. Природні права, які обмежують державну владу, становлять основу принципів правової держави. Досліджував причини і прояви правового нігілізму.

Костомаров, Микола (1817 – 1885) – український мислитель. У поглядах на державу виходив з того, що всяка влада походить від Бога і тому не може бути абсолютною. Оптимальною формою державного устрою вважав федерацію слов'янських народів у поєднанні з республіканською формою правління.

Локк, Джон (1632 – 1704) – англійський філософ, політичний діяч, засновник лібералізму, автор праць «Два трактати про правління державою», «Послання про віротерпимість». Один із засновників договірної теорії походження держави. Розглядав природний стан як стан повної свободи та рівності людей розпоряджатися своїм життям і своїм майном. Сформулював три головні невідчужувані права – на життя, на свободу і на власність. На підставі цього обґрунтував світоглядну релігійну толерантність і виступав за відділення церкви від держави.

Макіавеллі, Нікколо (1469 – 1527) – мислитель доби Відродження. Природі держави і механізму державного управління присвятив праці «Государ», «Роздуми про першу декаду Тита Лівія». Головним стимулом поведінки людини вважав інтерес і тому для приборкання егоїзму потрібна держава. Розглядав політику як автономну галузь людської діяльності, яка має свої цілі і закони, що незалежні ані від релігії, ані від моралі. Заклав основи політичної науки, запровадив поняття «держава» та «республіка» у сучасному їх розумінні. Сформулював суперечливий, але вічний принцип «мета виправдовує засоби», за яким добре все те, що приєє зміцненню держави, і тому політичний результат повинен правителем досягатися будь-якими засобами.

Маркс, Карл (1818 – 1883) – німецький філософ, економіст, юрист, автор праць «Маніфест Комуністичної партії», «Капітал», «Німецька ідеологія». Розробив діалектико-матеріалістичне розуміння історії і концепцію суспільно-економічної формації, теорію класової боротьби і положення про всесвітньо-історичну місію пролетаріату, розкрив феномен додаткової вартості як джерела капіталістичної експлуатації. Сформулював положення про класову природу держави як знаряддя насилля в ім'я утримання влади.

Мілль, Джон (1806 – 1873) – англійський політичний філософ і економіст, автор праць «Про свободу», «Представницьке правління», «Основи політичної економії». Заперечував втручання держави в економічні процеси (принцип «Laisser Fair»). Принци діяльності держави полягає в тому, щоб розвивати в суспільстві дух самостійності та підприємництва. Вважав найкращою формою

правління представницьку демократію. Вважав природним і необхідним плюралізм думок і політичних позицій, оскільки кожна людина може сама собі бути господарем і діяти на власний розсуд.

Міхновський, Микола (1873 – 1924) – український правник та громадсько-політичний діяч, автор праці «Самостійна Україна», чим пов’язують зародження політичного націоналізму в Україні. Поставив завдання активної політичної боротьби, в тому числі моральними і фізичними засобами, за повну незалежність України. Червоною ниткою проходила ідея «Україна – для українців».

Могила, Петро (1596 – 1647) – український церковний діяч. Розглядав роль православної церкви як потужного засобу згуртування людей навколо високих цілей державотворення. Поштовх, наданий П. Моголою руху за національне, церковне та культурно-освітнє відродження в Україні, став передумовою перемоги у національно-визвольній боротьбі під началом Б. Хмельницького.

Монтеск’є, Шарль-Луї (1689 – 1755) – французький правник, письменник і політичний мислитель, автор праць «Перські листи», «Роздуми про причини величі і занепаду римлян», «Про дух законів». Основне завдання держави полягає в забезпеченні людині політичних свобод. Уперше довів, що забезпечення політичних і громадянських свобод можливе лише за існування в державі незалежних одна від одної трьох гілок влади — законодавчої, виконавчої і судової. Оригінальні погляди на державу висловив з позицій географічного детермінізму. Вважав, що особливості клімату, а також густота населення, економічний рівень розвитку країни, віросповідання впливають на способи правління.

Мор, Томас (1478 – 1535) – англійський державний діяч, правознавець. Сутність держави і права пов’язав із відносинами власності. Автор слова «утопія» і праці, в якій описується суспільно-політичний устрій на соціалістичних принципах – спільності майна, всезагальній праці, соціальній рівності, виборності посадових осіб та їх підзвітності, державного регулювання господарських справ.

Моргентау, Ганс (1904 – 1980) – американський науковець, засновник

теорії політичного реалізму в міжнародних відносинах. У праці «Міжнародна політика» обґрунтовував такі ідеї: головним суб'єктом міжнародних відносин є національна держава, яка обстоює свої інтереси спираючись на силу. Рушійною силою міжнародних відносин є боротьба держав за посилення свого впливу у світі. Для підтримання рівноваги потрібна політика балансу сил.

Моска, Гаetano (1858–1941) – італійський вчений, юрист, один із засновників політичної науки. У працях «Основи політичної науки», «Правлячий клас» та інших сформулював положення класичної теорії еліт.

Оріховський-Роксолан, Станіслав (1513 – 1566) – мислитель-гуманіст, автор праць «Про турецьку загрозу», «Відступництво Риму», «Напучення польському королеві Сигізмунду Августу». Одним із перших висунув ідею суспільного договору, за якої виникнення держави є наслідком реалізації вродженої потреби людей у взаємодопомозі. І держава, й індивід мають взаємні зобов'язання. Держава є правовим утворенням, в якій неприпустимо змішання функцій світської та духовної влад. Вважав, що державне управління буде варварським, якщо ті, хто його реалізують, не поважають знань, ігнорують науку про правду і справедливість. У державі має правити закон, а його захисником виступає король, що й дозволяє суспільству уникнути тиранії.

Пай, Люсьєн (1921 – 2008) – американський політолог, автор концепції «почуття асоціації», що зумовлюють притаманний тому чи іншому народу алгоритм дії в певних ситуаціях, і ідеї про відмінності між західним і східним типом політичного процесу, чим наголошується на ролі культурно-ментального чинника в політиці.

Парето, Вільфредо (1848 – 1923) – італійський соціолог, економіст, політолог. Дослідник політичної ідеології, автор класичної теорії політичної еліти, запропонував концепцію циркуляції еліт як механізм її оновлення та ефективності.

Пейн, Томас (1737 – 1809) – американський державний діяч і мислитель, автор праць «Дослідження про основні принципи державної влади», «Конституційна форма». Писав, що держава виникає для приборкання властивих

людям вад, для уникнення чого люди укладають угоду між собою, а не з правителем. Пейн розрізняв природні права як те, що належить людині як живій істоті, і громадянські права – як те, що належить людині як члену суспільства. Визначав конституцію як документ найвищої юридичної сили. Захист особистості через забезпечення рівності прав людей є одним з головних завдань держави.

Платон (427 – 347 до н.е.) – давньогрецький мислитель. У діалозі «Держава» запропонував модель ідеального державного ладу з орієнтацією на ідеї блага та справедливості. Це передбачає поділ праці між суспільними станами, кожен з яких займається своїми справами і не втручається у справи інших. Тому досконала держава має включати правителів-філософів; воїнів; хліборобів й ремісників. Ідеальним державним устроєм Платон називає правління, де сполучені початки демократії й монархії, а найгіршим – тиранію.

Прокопович, Феофан (1681 – 1736) – український просвітник, церковний і культурний діяч. Вважав, що призначення верховної влади – служити всенародній користі (військовим і громадським справам). Створена Прокоповичем теорія просвіченого абсолютизму обґрунтовувала необмежену владу монарха і підпорядкування церкви світській владі.

Руссо, Жан-Жак (1712 – 1778) – французький філософ, письменник, автор праць «Про суспільний договір», «Міркування про причини і підстави нерівності». Писав, що у природному стані люди були рівні між собою і вільні. З появою і зростанням майнової нерівності, що стала основою для приватної власності на землю, на зміну природному стану приходять громадянське суспільство. Нерівність соціальна, економічна веде і до нерівності політичної. Держава існує заради вигоди небагатьох. Її переродження у деспотію дає підстави для повстання, оскільки народу належить необмежений суверенітет. Висловлювався за утворення такої держави, що забезпечуватиме демократичні права. В основі суспільного договору має бути покладена спільна воля.

Фома Аквінський (1226 – 1274) – середньовічний мислитель. Вважав, що держава утворилась внаслідок дії природного закону, людського розуму.

Пріоритет віддавав монархії як правильній формі правління.

Фукуяма, Френсіс (нар. 1952) – американський філософ, політолог, економіст, автор праць «Кінець історії і остання людина», «Довіра: суспільні чесноти та шлях до процвітання», «Великий крах: людська природа і відновлення соціального порядку». Висунув ідею, що кінець «холодної війни» це кінець історії як такої; це означає кінцевий пункт ідеологічної еволюції людини і перетворення західної ліберальної демократії на універсальну, завершальну форму державного управління людства.

Фурьє, Шарль (1772 – 1837) – французький мислитель, автор праць «Теорія чотирьох світових рухів і світових доль», «Теорія всесвітньої єдності», «Новий господарський соціетарний світ». Критикував державну монополізацію в будь-якій сфері суспільства. Пропагував ідею рівноправ'я між жінками і чоловіками. Ідеї Фурьє стали одним із витоків анархізму і комунізму.

Хангтингтон, Самюель (1927 – 2008) – американський соціолог і політолог, автор концепції етнокультурного поділу цивілізацій, теорії трьох хвиль процесу демократизації в світі.

Цицерон, Марк Туллій (106 – 43 до н.е.) – давньоримський політик, філософ, оратор. Розглядав державу (respublica) як справу народу, що поєдується у цілісність згодою в питаннях права й спільністю інтересів. Державна влада має перебувати у руках мудреців. Закони держави мають відповідати встановленому в природі божественному порядку.

Челлен, Рудольф (1864–1922) – шведський соціолог, політолог, автор праці «Держава як форма життя». Вапровадив до наукового обігу термін «геополітика».

Шумпетер, Йозеф (1883–1950) – американський економіст, соціолог, політолог, автор теорії елітарної демократії.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бліхар В. С. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.
2. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політологія : навч.посіб.. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 348 с.
3. Політологія : навч. посіб. / Т. В. Гончарук-Чолач, та ін. ; за ред. Т. В. Гончарук-Чолач. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2019. 230 с.
4. Політологія : курс лекцій / уклад. О. В. Довгаль, І. М. Лесік. Миколаїв : МНАУ, 2022. 160 с.
5. Політологія : плани семінарських занять, ключові поняття, питання для контролю і самоконтролю, творчі завдання, вправи, тести для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / уклад. : І. М. Лесік, О. В. Довгаль. Миколаїв : МНАУ, 2022. 84 с.
6. Політологія: навчально-методичний посібник / уклад. : Л. М. Мельник, І. А. Дужа. Біла Церква, 2019. 426 с.
7. Морарь М. В. Політологія : навчальний посібник. Мелітополь : ФОП Однорог Т.В., 2019. 176с.
8. Політологія : навчальний посібник / Л. Скрипникова, Л. Тутик, М. Гринчак. Київ : Центр навчальної літератури. 2019. 272 с.
9. Політологія : підручник / М. П. Требін та ін. ; за ред. М. П. Требіна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 460 с.
10. Шляхтун П. П. Політологія. Історія та теорія. Київ : Центр навчальної літератури. 2019. 472 с.

Допоміжна література

1. Oxford Learner's Dictionaries. Оксфордські словники для студентів <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
2. Cambridge Dictionary. Кембриджські словники для студентів <https://dictionary.cambridge.org>

Інформаційні ресурси

1. Декларація про державний суверенітет України: Декларація Верховної Рада УРСР № 55-ХІІ від 16.07.1990 (Документ 55-12, поточна редакція – від 16.07.1990). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
2. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України URL: <https://www.kmu.gov.ua/>
3. Загальна Декларація прав людини (Прийнята і проголошена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р.. Харків : Фоліо, 2004. 48 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Президент України: офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/>
6. Бібліотека Конгресу США : офіційний веб-портал. URL: <http://lcweb.loc.gov>
7. Верховна Рада України : офіційний веб-портал. URL: <https://www.rada.gov.ua/>
8. Європейський Парламент : офіційний веб-портал. URL: <https://www.europarl.europa.eu/portal/en>
9. Європейська Комісія : офіційний веб-портал. URL: <https://commission.europa.eu>
10. Київський Центр соціальних і маркетингових досліджень : офіційний веб-портал. URL : <https://socis.kiev.ua/ua/>
11. Національна Бібліотека Франції : офіційний веб-портал. URL: <http://www.bnf.fr>
12. Організація Об'єднаних Націй : офіційний веб-портал. URL: <https://www.un.org/en/>
13. Політична думка : офіційний веб-портал політологічного інтернет-видання. URL: www.politdumka.kiev.ua
14. Соціологічна група «Рейтинг» : офіційний веб-портал. URL: <https://ratinggroup.ua>
15. Український Центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова : офіційний веб-портал. URL: <https://razumkov.org.ua/>

Законодавчо-нормативні акти

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Кабінет Міністрів України* URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Про оплату праці: Закон в редакції від 01.01.2017 р. URL: : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>.
3. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 18 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. URL: : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
6. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 N 435-IV URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Навчальне видання

ПОЛІТОЛОГІЯ:

плани семінарських занять, ключові поняття, питання для контролю і самоконтролю, творчі завдання, вправи, тести для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ОПП «Агроінженерія» спеціальності 208 «Агроінженерія»
денної форми здобуття вищої освіти

Зінченко Андрій Ігорович

Конопляник Дмитро Олегович

*Технічний редактор Зінченко А.І.
Комп'ютерний набір і верстка Конопляник Д.О.*

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 6,5.
Тираж 100 прим. Зам. №_

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9
Свідоцтво суб'єкт видавничої справи ДК №4490 від 20.02.2013 р.